

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Diplomová práce

**Augustinův spis „De doctrina
christiana“ a Komenského „Zpráva
a naučení o kazatelství“:
jejich srovnání a význam pro
homiletickou hermeneutiku**

Lýdie Obermannová

Katedra: Praktická teologie
Vedoucí práce: Prof. ThDr. Pavel Filipi
Studijní program: Teologie
Studijní obor: Evangelická teologie

Praha 5. 1. 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem Augustinův spis „De doctrina christiana“ a Komenského „Zpráva a naučení o kazatelství“: jejich srovnání a význam pro homiletickou hermeneutiku napsala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.
Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Praze dne 5. 1. 2010

Lýdie Obermannová

Bibliografická citace

Augustinův traktát „De doctrina christiana“ a Komenského „Zpráva a naučení o kazatelství“ : jejich srovnání a význam pro homiletickou hermeneutiku [rukopis] : diplomová práce / Lýdie Obermannová ; vedoucí práce: Pavel Filipi. -- Praha, 2010. -- 64 s.

Anotace

Záměrem této práce je sledování homiletické hermeneutiky nejprve u Augustina a potom u Komenského představením jejich nejdůležitějších prací k danému tématu. Nejprve je vysvětlen pojem homiletická hermeneutika. Dále práce uvádí teoretická východiska Augustinovy kazatelské exegese a jeho metodu výkladu bible. V Komenského příspěvku je zkoumána metoda vhodná pro homiletickou exegesi. V rámci možností je provedeno srovnání těchto dvou homiletik. Vliv Augustina na Komenského je zprostředkovaný humanistickými vzdělanci, nelze proto hledat přímé odkazy, spíše matné stopy. Kritériem správného výkladu je u Augustina láska, k ní se musí vztahovat každý výklad a každé čtení Písma. Komenského metoda je založena na pečlivé práci s textem a ohledem na posluchače.

Klíčová slova

homiletika; kazatelství; biblická hermeneutika; Augustinus Aurelius [354-430]; Komenský Jan Amos [1592-1670];

Summary

Augustine's Tract „On Christian Doctrine“ and Comenius' „Report and Instruction on Art of Preaching“: Their Comparison and Importancy for Homiletic Hermeneutics

The intention of this master thesis is dealing with homiletical hermeneutics by Augustin and Comenius. The thesis introduces their main works and the subject. First it explains concept of homiletical hermeneutics, then the theoretical background of both authors and method of their biblical interpretation. As far as possible the thesis compares works. Augustin's influence on Comenius is intermediated by humanistical scholars, that is why the thesis finds out just a trace not the direct reference to the influence. Augustin's main interpretation criterion is love, therefore all interpretations and

readings have to refer to it. Comenius' method is based on close reading of the text and on respect to hearer.

Keywords

homiletics; preachership; biblical hermeneutics; Augustinus Aurelius [354-430]; Comenius Jan Amos [1592-1670];

Obsah

Úvod.....	6
1. Homiletická hermeneutika.....	8
2. De doctrina christiana.....	10
2.1. O spisu celkově.....	10
2.2. Augustinova metoda výkladu.....	12
2.3. Egyptská kořist.....	29
2.4. Předávání výkladu posluchačům.....	30
2.7. Působení textu na kazatele.....	36
3. Zpráva a naučení o kazatelství.....	38
3.1. Předchůdci.....	38
3.2. Části a složky kázání.....	38
3.3. Hojnost v kázání.....	39
3.4. Spořádanost kázání.....	43
3.5. Líbeznost věcí a slov.....	53
3.6. O mocnosti a pronikavosti kázání.....	55
4. Srovnání a závěr.....	58
Seznam literatury.....	62

Úvod

Ve své práci se budu věnovat dvěma spisům, které časově dělí více než jedno milénium, a přesto jsou si svou intencí blízké. Oba spisy si kladou za cíl poučit křesťanské rétory, resp. kazatele, o pravidlech interpretace biblického textu, jež je určen k přednesu posluchačům. Termín homiletická hermeneutika si zaslouží v úvodní kapitole vysvětlení, protože právě tento typ hermeneutiky je hlediskem, ze kterého oba spisy budu zkoumat. Nejprve pojednám o starším spisu, tedy o Augustinově „De doctrina christiana“, pak o Komenského „Zprávě a naučení o kazatelství“ a nakonec své poznatky shrnu.

Afričan Aurelius Augustinus (zemřel 430), biskup v Hippo Regiu, původně vystudovaný rétor, poté aktivní kazatel, obhájce pravověrnosti a celosvětově jeden z nejvýznamnějších a hlavně nejplodnějších křesťanských autorů, měl dosti konkrétní představu o tom, jak by měl vypadat křesťanský učitel, a tedy i kazatel. Po své konverzi Augustin neustále bojoval s odpůrci církve (pohanští vzdělanci, filosofové, rétoři), ale i s odpůrci uvnitř církve (heretici, schismatici, charismatici). Jeho představa kazatele nemohla nebýt poznamenána těmito boji; právě polemiky jsou nedílnou součástí zde rozebíraného spisu, ve kterém jsou křesťanskému kazateli často nabízeny jakési negativní vzory (v podobě charismatika, donatisty, bezobsažného výmluvného řečníka apod.). V této práci ale bude brán zřetel na vykladačskou metodu a na to, co k ní podle Augustina náleží, pokud je užívána ve službě kázání.

Český myslitel Jan Amos Komenský (zemřel 1670), poslední biskup Jednoty bratrské, platí za autoritu především v oblasti pedagogiky, teprve pak v oblasti teologie, filosofie a jazykovědy. Jeho bojem byl především boj o návrat do milovaných Čech, resp. Moravy, odkud musel nuceně odejít, dále boj proti nevzdělanosti a lidskému úpadku. Svou představu o náplni kazatelství napsal ještě v době před vyhnanstvím (sedm či osm let před rokem 1628).

Komenský se vrací k pojednání o kazatelství také ve Všenápravě, šesté části *Obecné porady*.¹

V závěru této práce se vyjádřím i k případnému vlivu Augustinovy práce na Komenského pojednání. Pozornost bude dále věnována přínosu obou prací právě pro zkoumané hledisko, tedy pro homiletickou hermeneutiku.

---

¹ KOMENSKÝ, Jan Ámos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských sv. 3*. Praha : Svoboda, 1992, s. 390-399.

1. Homiletická hermeneutika

Homiletická exegese je výklad Písma, který ústí do kázání. Kazatel může použít jakékoli vykladačské metody; veškeré jeho úsilí, snaha o porozumění biblického textu spěje k tomu, aby mohl výsledky své práce zprostředkovat posluchačům. Existuje i jiný druh exegese, odborná, jež nemá primárně za svůj cíl kázání, ale soustředí se na samotný výklad Písma. Odborná exegese by měla být teoretickou základnou pro exegesi homiletickou, ale kazatel obvykle nebývá odborností svázán.

Postavy Augustina i Komenského představují jakýsi ideál přinejmenším v jednom ohledu: oba v sobě spojují kompetence odborného exegety i kazatele. Augustin připouští, že Písmo má více vrstev, a tedy různé úrovně porozumění. Proto si z výkladu Písma mohou vzít všichni to, co potřebují, prostí jedinci i intelektuálové. Kazatel či učitel ve víře by ale přesto měl mít jistý stupeň odbornosti, aby mohl ostatní poučovat. Ovšem odborné nároky na kazatele obecně bývají mírnější než na vědce vykladače. Augustinovi a Komenskému můžeme rozumět jako těm, kteří svým dílem prosazovali „vědeckost“ v oblasti kázání. Oba ale dovolují méně schopným kazatelům vědeckost nahradit alespoň pílí a důsledností.

Součástí zkoumání homiletické hermeneutiky je i přednes kázání, kdy dochází ke zprostředkování kazatelova výkladu biblického textu jiným lidem. Na jeho způsobu předání může celý jeho, v hlavě či na papíře připravený, výklad i přes své kvality ztroskotat. V homiletické hermeneutice jde tedy nejen o to, jak textu porozumět, ale i jak ho předat. Další oblastí je působení textu na kazatele. Patří do oblasti homiletické hermeneutiky, alespoň u Augustina a Komenského, že text se do kazatelova života promítá; rovněž takové promítání může sloužit jiným za výklad.

Co ale Písmo přináší tak důležitého, že má být vykládáno? Na tuto otázku můžeme odpovědět v tom smyslu, že je v biblickém textu obsažena výzva ke

změně dosavadního způsobu života. „Biblické texty jsou nasměřovány k čtenáři či posluchači..., ale tak, aby rozšířily jeho horizont, proměnily jeho životní perspektivu, nabídly alternativu.“² Je tedy pochopitelné, že výzva, kterou text směřuje k posluchači, oslovuje i na kazatele.

Kázání promlouvá v čase, v konkrétní dějinné situaci. Není primárně určeno k zapsání a tradování, ale k tomu, aby se svou výzvou dotklo posluchače právě v přítomnosti. Aktuálnost kázání a nabídka alternativy v konkrétní situaci posluchačů je tím, co především odlišuje homiletickou exegesi od odborné, která má sklony spíše k zobecňování.

Zpracovávám-li homiletickou hermeneutiku v díle Augustina a Komenského, jde mi o to zjistit, jaké metody výkladu bible pokládají Augustin a Komenský ve svých pracích za vhodné pro vykladače a kazatele, aby došli k porozumění textu bible (resp. rozeznání božího slova v něm) a mohli jej předat posluchačům. Zvláštní místo patří i způsobu jejich předávání.

---

² FILIPÍ, 2006a, s. 61.

2. De doctrina christiana

2.1. O spisu celkově

2.1.1. Vznik

Augustin začal psát spis v devadesátých letech 4. století,³ dokončil jej však až v roce 426, tedy o tři dekády své kazatelské praxe později. Celkově má spis čtyři knihy. V poznámce v „Retractationes“ (2.4), umisťuje časově práci na počátek svého biskupského úřadu (391), ale prozrazuje, že ji zanechal nedokončenou; vrátil se k ní tedy asi v době psaní Retraktací.⁴ Přerušil psaní buď proto, že mu manichejství zkomplikovalo jeho pohled na výklad Písma⁵ a jako biskup, jehož rolí⁶ viděl právě v interpretování Písma, cítil potřebu se uhlazené interpretaci doučit u Ambrože,⁷ anebo proto, že započal jiný projekt – svá Vyznání. Existuje totiž kongruence tematiky „Vyznání“ a „De doctrina christiana.“⁸ De doctrina christiana je však jedním z mnoha jeho nedokončených literárních projektů z raných 90. let.⁹

2.1.2. Předchůdci

V Augustinově době nehrálo křesťanské řečnictví ve veřejné službě kazatele hlavní roli. Je pravděpodobné, že pro Augustina, jakožto vystudovaného a praktikujícího rétora, byl Cicero velkým řečnickým vzorem (ve své práci ho spolu s Quintilianem hojně cituje), a také je pravděpodobné, že si funkci biskupa spojoval právě s křesťanským řečením.¹⁰ „Pokus napsat knihu na

---

³ Přibližně 395/396, srv. FITZGERALD, Allan D. (ed.). *Augustine through the Ages : an encyclopedia*. 1.vyd. Cambridge (printed in USA), 1999, s. 278.

⁴ Srv. FITZGERALD, 1999, s. 278; první dvě knihy napsal v devadesátých letech 4. století, třetí knihu měl rozpracovanou (do 3.25.35.) a dokončil ji až spolu se čtvrtou knihou později.

⁵ AUGUSTINUS, Aurelius. *Vyznání*. Praha : Kalich, 2006. s. 72 – 88.

⁶ FITZGERALD, 1999, s. 278.

⁷ AUGUSTINUS, 2006, s. 157-160.

⁸ FITZGERALD, 1999, s. 278.

⁹ FITZGERALD, 1999, s. 278.

¹⁰ FITZGERALD, 1999, s. 279.

počátku jeho biskupské éry, která by napodobovala a transformovala Cicerona, byla nadto asi vědomá imitace Ambrožova počínu v jeho *De officiis ministrorum*.¹¹ Augustinova kniha zaznamenala ale větší ohlas zřejmě i díky názorným příkladům a věcným návodům.

2.1.3. Intence spisu

Cílem celé Augustinovy knihy je vypracovat pojednání, které by zpravovalo křesťanského vykladače a řečníka v jedné osobě jak o podstatě, tak o formě jeho řeči: „Jsou zde dvě věci nutné při zacházení s Písmem: způsob vybírání (*modus inveniendi*) těch věcí, které mají být pochopeny, a způsob vyjádření ostatním (*modus proferendi*), co se mají naučit.“¹²

Spis ale nepředkládá sumu křesťanských naučení, která si má každý křesťan osvojit, jak by se mohlo zdát podle slova „*doctrina*“ v názvu spisu. Spis je určen především konkrétní skupině křesťanských vykladačů, učitelů a kazatelů, kterým Augustin předkládá názor, že pro svou práci smějí převzít z antického vzdělávacího systému užitečné metody a poznatky.¹³ Pro Augustina znamená „*doctrina*“ též výklad bible či hermeneutiku.¹⁴ Svým spisem chce také přispět k podpoře správného vzdělávání mládeže v křesťanském duchu.¹⁵

Jana Nechutová, česká překladatelka spisu, si všímá dvou významových vrstev, které spis má: „první vrstva je křesťanská – pravé, zdravé učení,¹⁶

---

¹¹ FITZGERALD, 1999, s. 279.

¹² AUGUSTINUS, Aurelius. *De doctrina christiana libri quattuor* [online]. Řím, 1992, 1.1.1., op. cit. AUGUSTINUS, Aurelius. *Křesťanská vzdělanost : de doctrina christiana*. Překl. Nechutová, Jana. Praha : Vyšehrad, 2004, s.47.

¹³ O tom více kap. „Egypťská kořist“.

¹⁴ Srv. AUGUSTINUS, 2004, s. 48, poznámka č. 6.

¹⁵ *De doctr. christ.* 2.39.58.

¹⁶ Ve smyslu „*sana doctrina*“, jak se vyskytuje v biblickém listě Tit 1,7-9, kde se určují povinnosti duchovního, tedy kazatele.

podávané dostatečně instruktivním způsobem, druhá vrstva, dnes důležitější, odkazuje k antické vzdělanosti, která má stát ve službě Kristova učení.¹⁷

Hlavní odkaz knihy pro homiletickou hermeneutiku je tedy její důraz na správné užití pohanského učení na podporu exegeze Písma a souhlas s provozováním obrazného výkladu.

Pro další vývoj křesťanské vzdělanosti se ukáže stěžejním, že se její velký učitel přihlásil k odkazu Cicerona a tím vlastně k odkazu řecké kultury.¹⁸

2.1.4. Členění spisu

První kniha je nejteoretičtější úsekem knihy. Představuje základnu pro knihy následující. Pojednává o rozdílu mezi „věcmi“ (res) a „znaky“ (signa), přičemž pozornost patří „věcem“ právě jen v první knize. V knihách následujících autora zajímají právě „znaky“, resp. zvláštní druh znaků – slova a slovní spojení užívaná biblí. Druhá a třetí kniha se zabývají biblickou interpretací, objasňováním dvojznačností a víceznačností, jinak řečeno exegesí ve vlastním smyslu slova. A nakonec čtvrtá kniha se věnuje práci křesťanského učitele na kazatelně, tedy tomu, jak dále předávat výsledky práce se znaky. Teprve ve čtvrté knize dochází ke střetu s antickým pojetím rétoriky.¹⁹

2. 2. Augustinova metoda výkladu

V následující kapitole představím nejprve důležitá teoretická východiska Augustinovy vykladačské metody a dále její součásti.

2.2.1. Teorie znaku

„Veškerá nauka (doctrina) se týká buď věcí (res), nebo znaků (signa).“²⁰
Každé jsoucnost je věcí. Nakolik je věc pouze věcí, neoznačuje jiné jsoucnost;

---

¹⁷ AUGUSTINUS, 2004, s. 14.

¹⁸ Srv. AUGUSTINUS, 2004, s. 11-14.

¹⁹ OTTO, Gert. *Rhetorische Predigtlehre : Ein Grundniss*. Mainz : Matthias-Grünwald-Verlag, 1999, s. 65.

²⁰ *De doctr. christ.* 1.2.2. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 48.

některé věci však mohou nabývat funkci znaků a jako takové odkazovat k věcem jiným. Znak je tedy věc, která jinou věc označuje nebo k ní odkazuje. Přitom platí, že vše je věc, protože „není-li co věc, neexistuje to vůbec. Na druhé straně nemusí být každá věc také znakem.“²¹ Např. „zvíře“ obecně je věc, ale „zvíře“, jež bylo obětováno na místo Izáka v Abrahamově příběhu,²² vedle toho, že je věcí, je i znakem pro jinou věc.²³ „Znak je totiž věc, která působí, že člověku vytane na mysl kromě představy, kterou vnuká smyslům, ještě něco jiného.“²⁴ Např. „věc“ dým vyvolává smyslovou představu dýmu, vedle toho však odkazuje i k jiné „věci“, totiž k ohni, který dým způsobuje.

Augustinova pozornost patří především znakům, takže se při svém zkoumání nezabývá tím, co věci jsou, ale soustředí se na skutečnost, že věc něco označuje. Existují znaky přirozené (*signa naturalia*) a znaky smluvené (*signa data*). „Přirozené jsou takové, které bez jakékoli vůle nebo záměru něco označit působí, že se jimi kromě jejich vlastního významu rozumí ještě něco jiného.“²⁵ Např. dým odkazuje k ohni, a přitom není znakem ohně záměrně.²⁶ Smluvené znaky jsou především slova (*verba*). Slova (stejně jako jejich psaný zápis) jsou znaky, na kterých se lidé dohodli a slouží právě jen k označování. „Rozhodli jsme se prozkoumat ten druh znaků, který se týká lidí, a pojednat o něm, protože i znaky dané od Boha a obsažené ve svatém Písmu nám byly zprostředkovány lidmi, kteří Písmo sepsali.“²⁷ A protože je biblický text tvořen také slovy, tedy lidskými znaky, a zároveň zachycuje znaky od Boha, musí se křesťanský vykladač zaměřit na jejich prozkoumání.

---

²¹ *De doctr. christ.* 1.2.2. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 48.

²² Gn 22,1-19

²³ *De doctr. christ.* 1.2.2. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 48.

²⁴ *De doctr. christ.* 2.1.1.

²⁵ *De doctr. christ.* 2.1.2 Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 77-78.

²⁶ *De doctr. christ.* 2.1.2.

²⁷ *De doctr. christ.* 2.2.3. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 78 .

Slova mohou existovat jen mezi lidmi. „A jediným důvodem pro toto označování, to jest pro vydávání znaku, je vyjádřit a přenést do mysli někoho jiného to, co má na mysli člověk, který onen znak vydává.“²⁸ Slova jsou netrvanlivá, proto lidé vynalezli pro slova písemné znaky; tak vznikl text. Jako lidé jsme obdařeni schopností dešifrovat znaky. Ty jsou pro nás nositeli informací o věcech. Díky této své schopnosti je člověk s to naučit se používat písmena, chápat vlastní významy slov, a ještě víc: pochopit metaforu. Např. vyslovené slovo „dým“ se dá zachytit grafickým znakem „dým“, vyslovené i zapsané slovo je pak znakem pro skutečný dým. Tento skutečný dým je znakem pro oheň. Ten, pokud by byl konkrétním ohněm, jako např. oheň od Hospodina, odkazoval by dále k Bohu. A zde se značení a odkazování zastavuje, neboť Bůh není znakem, ale věcí, jež se nikdy nemůže stát znakem: je věcí nejvyšší.

Písmo tedy především pojednává o „věci“, jíž je Trojjediný Bůh. Dalšími božími věcmi, o kterých Písmo pojednává, jsou: „Kristovo vtělení, církev jako ‚Kristovo tělo‘, odpuštění hříchů, vzkříšení těla, konečné oddělení dobrých a zlých lidí (tato témata zhruba sledují strukturu starokřesťanských vyznání).“²⁹ Každý text je znakem, a pokud bude křesťanský vykladač přistupovat k bibli jako znaku pro jiné, boží věci, bude mít přiměřený vztah jak k textu, tak k věcem, ke kterým biblický text odkazuje.

Každý vykladač, který přijme Augustinův návod na správný výklad, přejímá i jeho teorii znaku. Augustin není původcem rozlišení na věci a znaky, vstoupil pouze do diskuse, která probíhala už od dob Aristotela, pro kterého „cokoli, co zahrnuje ve svém jsoucnu i bytí

---

²⁸ *De doctr. christ.* 2.2.3. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 78.

²⁹ KARFÍKOVÁ, Lenka. Patristická exegese : Órigenés a Augustin. In. POKORNÝ, Petr. *Hermeneutika jako teorie porozumění : od základních otázek jazyka k výkladu bible*. Praha : Vyšehrad, 2006, s. 256.

*něčeho jiného, buď v ten samý čas anebo dříve či později, je ‚znakem‘ té věci nebo události.*³⁰ *Aristotelova koncepce došla stoického a epikurejského zpracování; v typologických exeGESích Hilaria a Ambrože získal znak nové rezonance, i když zůstává součástí definic Cicerona, Quintiliana a Origena, kteří vycházeli z Aristotela a u kterých se Augustin zřejmě inspiroval.*³¹

2.2.2. Uti a frui

S rozlišením věcí a znaků, souvisí i dělení věcí na ty, z nichž se křesťané mají těšit (frui) a na ty věci, jichž mají užívat (uti). Věci, k užívání (utendum) jsou toliko vodítky k těm věcem, které jsou hodné těšení (fruendum).³² „Těšit se z něčeho tedy znamená s láskou se přimknout k nějaké věci pro ni samotnou, užívat něčeho znamená vztahovat to, čeho užíváš, k dosažení toho, k čemu chováš lásku – jestliže je to ovšem lásky hodno.“³³ Augustin používá tuto dvojici, aby vyjádřil rozdíl mezi časnými, proměnnými věcmi (znaky) a věčnými neproměnnými věcmi (věci).³⁴ Jako lidé potřebujeme přesné instrukce o tom, co máme milovat a co nikoli. Ty jsme obdrželi v přikázání lásky.³⁵ Pokud bychom je neměli, mohli bychom lehce zaměnit věci, jež jsou určeny pouze k užívání, za ty k těšení. „Onou věcí, z níž se máme těšit je Otec, Syn a

---

³⁰ MARCUS, Robert A. St. Augustin's on Signs. *Phronesis*, 2, 1957, s. 60.

³¹ MARCUS, 1957, s. 64.

³² *De doctr. christ.* 1.3.3.

³³ *De doctr. christ.* 1.4.4. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 49.

³⁴ Dvojice uti-frui netvořila v Augustinově díle vždy nerozlučný pár; k vývoji jejich užití a významu v Augustinově práci srv. FITZGERALD, 1999, s. 859-860.

³⁵ Mt 22, 37-40: tzv. podvojně přikázání lásky: „Miluj Hospodina, Boha svého, celým svým srdcem, celou svou duší a celou svou myslí. To je největší a první přikázání. Druhé je mu podobné: Miluj svého bližního jako sám sebe. Na těch dvou přikázáních spočívá celý Zákon i Proroci.“

svatý Duch, totožná Trojice, jediná skutečnost, skutečnost nejvyšší a společná všem, kdo se z ní těší.³⁶

„Člověk, který je stvořen k božimu obrazu a podobě, je totiž velikou věcí. A tak se otevírá velká otázka, zda se lidé ze sebe mají vzájemně těšit, nebo se vzájemně užívat, nebo zda platí obojí.“³⁷ Augustin se vyjadřuje: „Já myslím,³⁸ že člověk má být milován kvůli něčemu jinému.“³⁹ Ani sebe, ani bližního nemáme milovat tak, že bychom tuto lásku nevztáhli k Bohu. Taková vztažená láska totiž činí člověka lepším.⁴⁰

Ovšem ne vše, co máme užívat, máme milovat: milovat máme jen to, co se spolu s námi nějak vztahuje k Bohu, jako je tomu s bližním, anebo s naším vlastním tělem.⁴¹ Nutně tedy existují věci, které máme užívat bez lásky. A to jsou znaky všeho druhu.

Aplikuje-li se dvojice „užívat / těšit se“ (uti / frui) na text, je patrné, že texty (jakožto znaky) patří do oblasti užívání, abychom se dostali poznání věcí, ze kterých se budeme těšit. A zde začíná výklad o samotném vykladačském postupu podle Augustinových představ.

2.2.3. Augustinova metoda

Ve výkladu Písma tedy půjde o to, dostat se skrze znaky (signa) k věcem (verba), skrze slova se propracovat k jejich smyslu. To s sebou nese jisté požadavky na vykladače. Musí přečíst celé Písmo a četbou si ukládat do paměti obsah knih Písma a zároveň se tak seznámit s jeho jazykem. Místa, která jsou v bibli vyložena jasně, se týkají víry, naděje a lásky.⁴² Pak jsou zde ovšem i temná místa. Na čtenářově inteligenci závisí, v jakém poměru vůči jasným místům u vykladače budou temná místa zastoupena.

---

³⁶ *De doct. christ.* 1.5.5. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 51.

³⁷ *De doct. christ.* 1.22.20. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 60.

³⁸ V celém spisu užívá Augustin převážně autoritativní „my“, na rozdíl od „já“, které užívá zřídka a to hlavně pokud polemizuje s jinými názory anebo pokud vyjadřuje vlastní stanovisko; může být známkou nejistoty se správností silných slov, která právě pronáší.

³⁹ *De doct. christ.* 1.22.20. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 60.

⁴⁰ *De doct. christ.* 1.22.21.

⁴¹ *De doct. christ.* 1.23.22.

⁴² *De doct. christ.* 2.9.14.

„Na Augustinově textu je z našeho hlediska nápadné, že se hermeneutické zkoumání omezuje na problém „temných míst“ Písma (ad ambigua Scripturarum). Augustin totiž vychází z principiální jasnosti Písma, jež je přístupné i malým. Zřetelně se tím distancuje od Órigena, pro něhož mohlo být v Písmu všechno alegorické. U Augustina je výslovná hermeneutická meditace nutná teprve tam, kde je rozumění temným stránkám spojeno s těžkostmi.“⁴³

2.2.4. Temná místa

Výklad se tedy musí potýkat s temnými místy Písma. Pokud nemá vykladač správný interpretační klíč, mohou „temné výroky zůstat zahaleny neprůhlednou tmou.“⁴⁴ Ale i tato temnost má svůj význam, a ten Augustin chytře zdůvodňuje: „Nepochybují o tom, že to celé tak zařídil Bůh, aby námahou zkrotil pýchu a aby intelektu, který se často staví pohrdavě ke snadno postižitelným věcem, nedovolil propadnout nudě.“⁴⁵ Augustin je rád, že Písmo poskytuje různá podobnoství (similitudines). I posluchači to přijímají s větším potěšením.⁴⁶ „Beze vší pochyby je jisté..., že to, čeho se dobereme s nějakou nesnází, je nám nakonec mnohem milejší.“⁴⁷ Někteří lidé ale neumějí náležitě dešifrovat znaky a potřebují doslovné významy. Ti, kteří je naopak číst umí a dělají to rádi, se nemohou spokojit s doslovností. „Duch svatý proto uzpůsobil svatá Písma velkolepě a spasitelně: srozumitelnějšími místy zamezuje hladu, temnějšími zamezuje přesytení. Skoro všechny tyto nejasnosti se totiž na jiných místech najdou v naprosto srozumitelné podobě.“⁴⁸ Augustin, zde

---

⁴³ GRONDIN, Jean. Úvod do hermeneutiky. Praha : OIKOYMENH, 1997, s. 53.

⁴⁴ *De doct. christ.* 2.6.7. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 80.

⁴⁵ *De doct. christ.* 2.6.7. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 80-81.

⁴⁶ *De doct. christ.* 2.6.8.

⁴⁷ *De doct. christ.* 2.6.8. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 81.

⁴⁸ *De doct. christ.* 2.6.8. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 82.

popisuje starší zásadu vykládat temnější místa textu jasnějšími, která se praktikovala hlavně u homérských básní.⁴⁹

Temnota míst, se kterými se vykladač setká, pramení buď z toho, že narazí na neznámé znaky, nebo z výskytu znaků víceznačných. Znaky jsou buď vlastní (*propria*) nebo přenesené (*translata*). Vlastní znaky označují věci, kvůli kterým byly tyto znaky vytvořeny (např. kvůli existenci „býka“ muselo být vytvořeno i jeho označení). Věci se stávají přenesenými znaky, pokud se jejich vlastní označení použije k označení nějaké jiné věci (např. „býk“ označující kazatele ve obraze „mlátícímu býku nedáš náhubek“ v 1 Tm 5,18).⁵⁰

Podle typu nejasnosti se bude volit i metoda výkladu.

a) Neznámá místa

Proti neznalosti vlastních znaků pomáhá znalost biblických jazyků – řečtiny a hebrejštiny. Ten, kdo tyto jazyky neovládá, může si vzít k ruce doslovné překlady.⁵¹ Každopádně srovnávání s jinými překlady, i méně doslovnými, Augustin každému vřele doporučuje. Různorodost překladů může přispět k pochopení smyslu a některý překlad nás může dovést ještě i dále k přenesenému smyslu znaku.⁵² „Je ostatně nepravděpodobné, že by se od sebe dva překladatelé lišili natolik, aby mezi nimi nebyla žádná shoda.“⁵³

Co se týče slov, jsou dva druhy neznámých znaků: neznámé slovo a neznámá vazba. Chceme-li neznámé znaky osvětlit a neovládáme biblické jazyky, můžeme se buďto ptát těch, kdo jazyk ovládají, nebo můžeme srovnat více překladů. Přednost při tom máme dávat překladům doslovným a

---

⁴⁹ AUGUSTINUS, 2004, s. 82, poznámka č. 19.

⁵⁰ *De doctr. christ.* 2.10.15. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 87.

⁵¹ *De doctr. christ.* 2.13.19.

⁵² *De doctr. christ.* 2.12.17.

⁵³ *De doctr. christ.* 2.12.17. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 90.

revidovaným. Při objasňování neznámého slova nebo vazeb máme ještě navíc možnost se přiučit o vazbách našeho jazyka, které ještě neznáme.⁵⁴

Pokud narazíme na neznámé přenesené znaky (např. nevysvětlená hebrejská jména v biblickém textu), máme je chápat jako podobenství a předpokládat, že kromě vlastního jména jsou i znakem něčeho jiného. Jejich odhalením se objasní mnoho figurativních výrazů (figurativa locutio) Písma.⁵⁵ Právě neznalost vlastního významu věci způsobuje, že nejsme schopni rozluštit ani přenesený význam slova. Vykladač by proto měl mít potřebnou znalost vlastností „živočichů, kamenů, rostlin nebo jiných reálií, které se v Písmu vyskytují na základě podobnosti (similitudinis) s něčím jiným.“⁵⁶ Bible například často užívá symbol hada, pokud si ale pod pojmem „had“, nedokážeme nic představit, protože jsme hada nikdy neviděli ani bychom o něm nic nevěděli, jak bychom mohli tuto symboliku pochopit?⁵⁷ Pro Augustina je důležitá i znalost symboliky čísel. Předpokládá, že „inteligentní člověk“ se nespokojí s číselným údajem, ale hledá, co je za ním. „Alegorický uzel této skutečnosti se dá rozvázat pouze poučeným rozbořením...číselného údaje.“⁵⁸

b) Víceznačná místa

Stojí-li vykladač před dvojznačností způsobenou slovy s vlastním významem, musí nejprve zkontrolovat syntaktické členění výroku (členění vět) a dále to, jak výrok vyslovuje (jak větu zvukově člení).⁵⁹ Pokud nejasnost textu přetrvává, má se řídit „pravidlem víry“ (regula veritatis). Toto pravidlo víry „jsme získali ze srozumitelnějších míst Písma a z autority církve“.⁶⁰

---

⁵⁴ *De doctr. christ.* 2.14.21.

⁵⁵ *De doctr. christ.* 2.16.23.

⁵⁶ *De doctr. christ.* 2.16.24. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 98.

⁵⁷ *De doctr. christ.* 2.16.24.

⁵⁸ *De doctr. christ.* 2.16.25. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 100.

⁵⁹ *De doctr. christ.* 3.2.2.

⁶⁰ *De doctr. christ.* 3.2.2. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 132.

Chrání před výkladem neslučitelným s vírou. Zde Augustin nejjasněji formuluje to, co by se dalo nazvat „hermeneutickým kruhem“: při nejasnosti Písma je záhodno obrátit se na pravidlo víry, které je ovšem získáváno zase jen z Písma.

V případě dvojznačnosti slov s vlastním významem hraje samozřejmě důležitou roli i kontext. Je třeba srovnat všechny možnosti, které nám z dvojznačného textu vyplývají s kontextem a pak teprve určit smysl.⁶¹ Pokud nelze dvojznačnost odstranit ani konfrontací s pravidlem víry (věroučným předpisem) ani začleněním do kontextu, můžeme text rozčlenit v jakémkoli smyslu, který se nabízí.⁶² Takové dvojznačnosti dané členěním vět jsou v kompetenci čtenáře.⁶³

„V knihách svatého Písma tedy lze jen stěží a velmi vzácně narazit u slov s vlastním významem na dvojznačnost, již by neřešil buď kontext (z nějž můžeme záměr autora poznat), srovnání různých překladů, nebo konzultace s originálem.“⁶⁴

Dvojznačnost slov s přeneseným významem je obtížnější ke studiu. „Nejprve je třeba mít se na pozoru, abychom obrazný výrok nechápali doslovně.“⁶⁵ Odvolává se přitom na verš z 2 Kor 3,6, kde Pavel říká: „Litera zabíjí, ale duch oživuje.“ Pokud bychom chápali obrazný výrok doslovně, tedy tělesně, podrobovali bychom našeho ducha liteře. Lidská duše je ale obdařena inteligencí a pokud se duše podrobuje tělu, nerozvíjí se. „Ten totiž, kdo ulpívá na liteře, bere přenesená slova jako slova v původním smyslu, a to, co je označeno slovem v původním významu, nevztahuje k významu jinému.“⁶⁶

---

⁶¹ *De doctr. christ.* 3.2.2.

⁶² *De doctr. christ.* 3.2.5.

⁶³ *De doctr. christ.* 3.2.5.

⁶⁴ *De doctr. christ.* 3.4.8. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 137.

⁶⁵ *De doctr. christ.* 3.5.9. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s.137.

⁶⁶ *De doctr. christ.* 3.5.9. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 138.

Např. slovem „sobota“ se nemusí rozumět vždy jen jeden den týdne, duše se může namáhat, aby přišla na další významy. „Mít tedy znaky za věci a nebýt schopen povznést vnitřní zrak nad tělesné stvoření, k pohledu na věčné světlo, to je skutečné duchovní otroctví.“⁶⁷

Právě židé podle Augustina byli podrobeni otroctví znaků – všechny znaky ve Starém zákoně vypovídali o jediném Bohu a oni uctívali znaky, jako by to byly věci, a nevěděli, k čemu se ty znaky vztahují; měli jen jakousi jistotu, že se jedinečně tak mohou líbit Bohu. „A proto ti, kteří tvrdošijně lpěli právě na takových znacích, nemohli přijmout Pána, protože on všechny znaky relativizoval (nastal již přece čas, kdy měl být jejich smysl odhalen).“⁶⁸ U židů však přesto „křesťanská svoboda“ našla užitečné znaky, které mají blízko k pravé víře, vyložila je a pozvedla tím židy k pochopení samotných věcí, ke kterým se znaky vztahují, a tak je osvobodila z duchovního otroctví. Tito osvobození založili židovské křesťanské sbory. Naopak u pohanů křesťanská svoboda nenalezla užitečné znaky; jejich neužitečné znaky proto zneplatnila, aby tak zamezila jejich otročení (astrologie, amulety, personifikovaná božstva apod.).⁶⁹

Pokud člověk neví, co znak, který uctívá, označuje, je podroben službě znaku. Ten, kdo uctívá užitečný znak a zná jeho význam, ten uctívá to, k čemu je znak vztažen a k čemu mají být všechny takové znaky vztaženy. Takový člověk je duchovně svobodný.⁷⁰ Naše křesťanská doba je oproti starozákonní jiná, protože my již nejsme ve službě pouhých znaků. Pán a apoštolské učení poskytli několik málo znaků, které jsou navíc srozumitelné (např. svátost křtu, slavení těla a krve Páně). „Kdokoli tyto znaky přijme, je vnitřně poučen a vidí,

---

⁶⁷ *De doct. christ.* 3.5.9. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 138.

⁶⁸ *De doct. christ.* 3.6.10. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 138.

⁶⁹ *De doct. christ.* 3.8.12.

⁷⁰ *De doct. christ.* 3.9.13.

k čemu se vztaahují, a může je uctívat nikoli v tělesném otročení, nýbrž v duchovní svobodě.⁷¹ Takže k otrocké slabosti patří držet se litery a namísto věci přijímat znaky. Dalším bludem je neužitečné znaky (pohanské) vykládat. I pokud člověk znaku nerozumí, ale chápe, že je to znak a ne věc, není poddán otroctví. Špatnou cestu volí ten, kdo neužitečné znaky vykládá a zaplétá se do bludu, když už byl jednou osvobozen.⁷²

c) Jak pracovat s přenesenými znaky

Volba slov obrazného výroku může být dána podobností nebo blízkostí s věcí, ke které obrazný výrok ukazuje.⁷³ Není to však tak, že by věc zastupoval vždy jeden a tentýž znak.⁷⁴ Např. jednou je „lev“ znakem pro Krista a jednou pro ďábla. Jedná se o opačné užití znaku; přičemž význam znaků v kontextu není zpochybnitelný.⁷⁵ Nemáme se nechat svázat významem znaku jen podle jednoho biblického místa. Např. „štit“ neznamená vždy dobrou vůli z boží strany, může se jednat o štit víry, kterým se sami chráníme před zlým. A zase víru nemáme spojovat jen se štítem, neboť jindy se mluví o víře jako o pancíři.⁷⁶

Bibliční autoři užíli všechny způsoby vyjádření (*modi locutionis*), které se mezi filology (grammatiky) označují jako *tropy*⁷⁷. Pro Augustina *tropus* znamená *modus locutionis*, tj. mluvní obrat, figuru. Bibliční autoři užívají *tropy* více, než se na první pohled může zdát.⁷⁸ „Kvůli projasnění metafor Písma ohledně jejich smyslu doporučuje Augustin osvojit si znalost rétoriky,

---

⁷¹ *De doctr. christ.* 3.9.13. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s.141.

⁷² *De doctr. christ.* 3.9.13.

⁷³ *De doctr. christ.* 3.25.34.

⁷⁴ *De doctr. christ.* 3.25.35.

⁷⁵ *De doctr. christ.* 3.25.36.

⁷⁶ *De doctr. christ.* 3.26.37.

⁷⁷ „*Tropus* znamená obrazné vyjádření či stylistickou figuru a všem typům *tropů* je společné užití slova v přeneseném významu, jež prozrazuje kontext.“ AUGUSTINUS, 2004, s. 155, poznámka č. 111.

⁷⁸ *De doctr. christ.* 3.29.40.

abychom ovládali rozličné ‚tropy‘ a obraty.⁷⁹ Znalost tropů proto pomáhá při čtení a výkladu Písma. Příklady tropů v Písmu samozřejmě nalezneme a někdy i přímo jejich pojmenování – allegoria, aenigma, parabola (alegorie, hádanka, podobenství). Tropy se běžně užívají i v lidové řeči, jejich znalost se nezískává pouze ze školy svobodných umění.⁸⁰ Např. „sic floreas“,⁸¹ nechť' vzkvétáš, pochází sice z prosté řeči, ale je to metafora. Lidová řeč zná metaforu, ironii, katachrésis⁸² a mnohé další, z čehož vyplývá, že znalost tropů mají všichni lidé a kvůli jejich studiu nemusí navštěvovat rétorické školy. Pokud bychom brali všechny výroky doslova, mohli bychom dospět k absurdním významům, ale pokud nejasné výroky vysvětlíme pomocí tropů, můžeme objevit mnohé, co bylo skryté.⁸³

Tyconiova „Kniha zásad“ podává první systém křesťanské hermeneutiky. Augustin přejímá výklad o alegorickém vyjadřování Písma na základě Tyconiových pravidel, ovšem s mírnými úpravami. Tyconiova kniha obsahuje sedm zásad, které jsou „klíči k tajemstvím Písma“. „Tyto zásady, přestože jsou užitečné, nemohou odhalit všechno a je proto nutno užít i způsobů, které Tyconius ve výčtu zásad neobsáhl. Ale bylo by příliš zdlouhavé a obtížné uvádět vše, co je v Písmu svatém tak nesrozumitelné, že na to nelze aplikovat žádnou z těchto sedmi zásad.“⁸⁴

První zásada se jmenuje „Pán a jeho tělo“. Písmo hovoří o tělu jako o církvi a o Kristu jako hlavě. Při výkladu je třeba mít na paměti, že Písmo hovoří stále o jedné osobě, i když hovoří jen o tělu nebo jen o hlavě.⁸⁵ Druhá zásada

---

⁷⁹ GRONDIN, 1997, s.54.

⁸⁰Sedm svobodných umění - gramatika, rétorika, dialektika, aritmetika, geometrie, astronomie a hudba, přičemž základem je četba a výklad textu, tedy gramatika.

⁸¹ Jedná se o latinské úsloví – „necht' vzkvétáš“ nelze chápat doslovně.

⁸² Tj. chybné užití, spojení dvou logicky nespojitelných pojmenování.

⁸³ *De doct. christ.* 3.29.41.

⁸⁴ *De doct. christ.* 3.30.42. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s.158.

⁸⁵ *De doct. christ.* 3.31.44. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s.159.

„Podvojnost těla Páně“ a vyjadřuje „smíšený charakter církve“. V církvi jsou přítomni i pokrytci, kteří jsou sice součástí církve, ale na věčnost se nedostanou.⁸⁶ Třetím pravidlem je „Zaslíbení a Zákon“. Augustin je pojmenovává též „Duch a litera“ nebo také „Milost a přikázání“.⁸⁷ Vysvětluje, že víra i dobré skutky jsou darem od Boha.⁸⁸ Čtvrtá zásada je „Druh a rod“. Např. obec je druh a všechny národy rod. Jde o otázku, jestli se některé výroky týkají jednotlivé obce nebo veškerých národů. Např. hovoří-li se o duchovním Izraeli, nemyslí se pouze národ Izrael.⁸⁹ Pátou zásadu pojmenoval „Dělení času“. Díky této zásadě lze zjistit délku časových úseků, kterou Písmo jen naznačuje, či se této délce alespoň přiblížit. Existuje dvojitý způsob pro zjišťování délky časových úseků; buď tropus zvaný synekdocha nebo rituální číslo (legitimi numeri). Šestá zásada se jmenuje „Rekapitulace“. V Písmu se vyskytují věci jakoby v časové posloupnosti, ale přitom se vypravěč ve vyprávění může vracet a navazovat na předchozí text, ve kterém bylo něco pomínuto. Dopouštíme se chyby, pokud Písmo chápeme v časové posloupnosti.⁹⁰ Sedmou zásadou je „Dábel a jeho tělo“. Dábel je totiž hlavou bezbožných a ti spolu s ním podstoupí trest věčného ohně. Tito bezbožníci ale mohou být i navenek součástí Kristova těla, církve.⁹¹

Charakteristické pro obrazné vyjadřování je, že se jednou věcí myslí věc jiná. Všechny tyto zásady, kromě „Zaslíbení a Zákon“ umožňují řešit obrazné vyjadřování. Obrazné vyjadřování se ale projevuje různě, takže je ani nemůže obsáhnout jeden člověk. Může se stát, že řečnictví ani nemá jméno pro tropus, který byl užit v obrazném vyjádření. Buď může být tropus použit na místě, kde se obvykle používá, a potom není pracné jej odhalit, nebo je použit

---

⁸⁶ *De doctr. christ.* 3.32.45. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s.160.

⁸⁷ *De doctr. christ.* 3.33.46. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s.160.

⁸⁸ *De doctr. christ.* 3.33.46. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s.161.

⁸⁹ *De doctr. christ.* 3.34.48. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s.164.

⁹⁰ *De doctr. christ.* 3.36.52. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s.167.

⁹¹ *De doctr. christ.* 3.37.55. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s.169.

na neobvyklém místě, a pak „musí se k pochopení vynaložit námaha, u jedněch lidí více a u jiných méně – podle toho, jak koho Bůh obdařil větším nebo menším nadáním nebo podle toho, jaké se komu dostane pomoci.“⁹²

Vykladač nemá to, co je v Písmu znakem pro něco jiného (obrazné vyjádření), v žádném případě chápat doslovně. Kdyby člověk chápal znak doslovně, zastavil by se u něj, aniž by pronikl k věci, jíž znak slouží.

„Tato prostředkující funkce znaku, který má odkazovat k věci samé, je jakýmsi srdcem Augustinovy biblické hermeneutiky. Instrumentalita znaku se má přitom uplatnit na všech úrovních složité stavby značení: je třeba zkoumat slova, abychom našli jejich význam; u významu je třeba rozhodnout, zda je míněn doslovně (*propria locutio*), nebo obrazně (*figurata locutio*), tj. zda je sám znakem významu jiného. Bylo by chybou chápat obrazný význam doslovně a...lpět na liteře tam, kde je třeba najít, čeho je znakem.“⁹³

2.2.5. Záměr pisatele

Augustin při svém výkladu hledá záměr biblického pisatele. Domnívá se, že ho lze nalézt, neboť věří, že myšlenka na sebe může brát různé formy, aniž by došla změn.

„Když mluvíme, musí se to, co máme na mysli, stát zvukem (označujeme to jako řeč), aby se slovo, které máme na srdci, dostalo tělesným sluchem k duši naslouchajícího. Přitom se ale naše myšlenka v tento zvuk nepromění, zůstává plně sama sebou, a bez jakékoli újmy nebo změny na sebe bere formu řeči, jíž se dostává k uším posluchače; stejnětak, aniž se jakkoli promění, se stává tělem boží slovo, aby v nás přebývalo.“⁹⁴

---

⁹² *De doctr. christ.* 3.37.56. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s.170.

⁹³ KARFÍKOVÁ, 2006, s. 256-257.

⁹⁴ *De doctr. christ.* 1.13.12. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s.55.

Augustin věří tomu, že je schopen u jiných vykladačů odhalit, když se pisatelově záměru vzdálí. Pro Augustina představuje problém, pokud si vykladač vezme do hlavy, že jsou jeho interpretace pravdivé, vzdálí se přitom Písmu a „zamiluje se do své teze a začne oponovat Písmu, místo aby oponoval sobě, a dovolí-li, aby se v něm toto zlo rozmohlo, bude to jeho konec.“⁹⁵

Vykladač i překladatel musí hledat záměr autora bible. „Není-li překladatel nanejvýš učený, velmi často sejde z cesty a odchýlí se od autorova původního záměru.“⁹⁶ Proto je tak nezbytně nutné ovládat originální jazyky bible; jen tak může vykladač odhalit případné překladatelovo odchýlení.

Hledá se tedy nejprve záměr autora. Ten byl ale jen člověk, a jako takový sloužil pouze za nástroj k zápisu toho, co chtěl sám Bůh lidem sdělit. Vykladač se však může spolehnout na působení Ducha svatého i při výkladu.

„Přitom se ovšem musí snažit ten, kdo se výkladem Božího slova zabývá, postihnout záměr autora, skrze něhož Duch svatý na tomto místě Písma hovoří: buď se to podaří, nebo z této pasáže vykladač vytěží, může-li se opřít o svědectví nějakého jiného biblického místa, jinou myšlenku, jaká neodporuje pravé víře. Ostatně i tuto myšlenku možná viděl onen autor v těch slovech, jimž chceme porozumět. Zcela určitě ale předvídal Duch Boží, který skrze něho takto působil, že takovýto význam přijde čtenáři nebo posluchači na mysl, nebo spíše předem zařídil, aby mu na mysl přišel – protože i tento význam má oporu v Pravdě.“⁹⁷

2.2.6. Láska jako hermeneutické měřítko

Hermeneutickým měřítkem výkladu Písma a jeho předáváníí je láska k Bohu a k bližnímu. „Plnost a cíl Zákona a celého Písma je láska.“⁹⁸

---

⁹⁵ *De doctr. christ.* 1.37.41. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s.73.

⁹⁶ *De doctr. christ.* 2.13.19. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 91.

⁹⁷ *De doctr. christ.* 3.27.38. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 154-155.

⁹⁸ *De doctr. christ.* 1.35.39. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s.72.

Vykladačská zásada pro Písmo zní nepovažovat řeč obraznou (přenesenou) za řeč ve vlastním smyslu a naopak řeč ve vlastním smyslu nepovažovat za řeč obraznou. Jak tedy zjistit, o jaký typ řeči jde? Všeobecné pravidlo pro vykladače k určení typu řeči je: „máš vše, co se ve Slovu božím nedá přímo vztáhnout ani k mravnímu chování ani k pravdě víry, brát jako obrazné.“⁹⁹ Mravní chování se týká lásky k Bohu a lásky k bližnímu, pravda víry se týká poznání Boha a bližního. Každý má své svědomí, a to ho informuje o pokroku v lásce k Bohu a k bližnímu i v jejich poznávání. Podle svého svědomí může každý odhadnout, jakou má naději. O víře, naději a hlavně lásce tedy Písmo informuje doslovně.¹⁰⁰

O tom, co je hanebnost, rozhoduje společenská zvyklost. „Písmo však přikazuje pouze lásku a zavrhuje pouze sobectví.“¹⁰¹ Společenská zvyklost není rozhodující, a na to má vykladač pamatovat. Hermeneutická zásada je založená na protikladu lásky (*caritas*) a sobectví (*cupiditas*). Její konkretizace je: vše, co čteme v Písmu, směřuje k tomu, aby skončila vláda sobectví. Pokud je to v Písmu řečeno srozumitelně, nemáme to pokládat za obraznou řeč.¹⁰² To, co se nám zdá v Písmu dnes jako hanebné (např. polygamie), je obrazná výpověď, a „my máme z těchto tajemných pasáží vydobýt jejich jádro a jím žít lásku.“¹⁰³

„Je tedy třeba bedlivě vážit, co je závislé na místě, čase a osobě, abychom něco nekáráli jako neřest bezdůvodně.“¹⁰⁴ Praotci neměli více manželek z prostopášnosti (*libido*), ale kvůli rozhojnění potomstva. „Cokoli takového se v Písmu vypráví, ať je to myšleno ve vlastním smyslu jako historická

---

⁹⁹ *De doct. christ.* 3.10.14.

¹⁰⁰ *De doct. christ.* 3.10.14.

¹⁰¹ *De doct. christ.* 3.10.15. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 42

¹⁰² *De doct. christ.* 3.11.17.

¹⁰³ *De doct. christ.* 3.12.18. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 143.

¹⁰⁴ *De doct. christ.* 3.12.19. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 144.

skutečnost nebo obrazně a ve smyslu prorockém, má se to vykládat právě k onomu účelu lásky – ať k Bohu, nebo k bližnímu, nebo k oběma.¹⁰⁵

Augustin poukazuje na nadčasovost a univerzalitu lásky, která se má vztahovat k Bohu a k bližnímu. Např. „co sám nechceš, nečiň druhému“¹⁰⁶ je něco, na čem se podle něj shodnou všechny národy a kultury.

Na obrazné výroky má být uplatňováno hermeneutické pravidlo, že se mají tak dlouho zkoumat, dokud jejich výklad nepovede k vládě lásky, a pokud Písmo mluví o lásce přímo, nemá se v tom hledat obrazná řeč.¹⁰⁷ Zakazuje-li v textu imperativ neřest a zločin a poroučí-li konat užitek a dobrodiní, nemáme to chápat obrazně. V případě, že se zdá, jako by přikazoval zločin a neřest či zakazoval užitek a dobrodiní, mluví ve skutečnosti obrazně. Např. věta „nebudete-li jíst tělo Syna člověka a pít jeho krev, nebudete mít v sobě život“¹⁰⁸ je obraz. Nenabádá nás ke zločinu kanibalismu, ale sděluje nám, že máme mít podíl na utrpení Páně a že „si máme s libostí i s užitekem připomínat, že za nás bylo jeho tělo ukřižováno a raněno.“¹⁰⁹

Přitom je ale třeba podle Augustina mít na paměti, že některé biblické příkazy platí obecně všem a jiné jen určitým kategoriím lidí, protože údy církve jsou různé a potřebují různé léky na své různé choroby. Pokud se někdo nemůže dostat na vyšší úroveň, musí se dobře chovat v rámci své nižší úrovně, tedy pokud si nedokáže manželství odřict, vztahují se na něj přikázání o lásce k manželce doslova. Ten, kdo je ale na vyšší úrovni a nepotřebuje manželství, může chápat pro sebe výroky přikázání o manželství obrazně.¹¹⁰

---

¹⁰⁵ *De doctr. christ.* 3.12.20. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 145.

¹⁰⁶ Mt 7,12 a Lk 6,31.

¹⁰⁷ *De doctr. christ.* 3.15.23.

¹⁰⁸ J 6,53.

¹⁰⁹ *De doctr. christ.* 3.16.24. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 146.

¹¹⁰ *De doctr. christ.* 3.17.25.

Písmo je třeba v tomto ohledu chápat jako znak, který odkazuje k věci „dát správný směr lidské lásce“, zbavit ji cupiditas a proměnit ji v caritas.¹¹¹

„Myslí-li si tedy někdo, že porozuměl Písmu svatému nebo kterékoli jeho části, aniž v něm toto porozumění buduje onu podvojnou lásku k Bohu a k bližnímu, dosud Písmo nepochopil. Avšak ten, kdo by z Písma vyvodil myšlenky užitečné pro budování této lásky (i kdyby nevyjádřil právě to, co měl biblický autor na daném místě na mysli), nepropadá nebezpečnému klamu a rozhodně nelže.“¹¹²

Vykladači se může stát, že špatně pochopí myšlenku autora textu, ale pokud je přesto jeho výklad vedoucí k lásce, lze jej akceptovat.

2.3. Egypťská kořist

Jsou ustanovení lidská a ustanovení boží. Užitečnými lidskými ustanoveními jsou především písmena a jazyk. Jazykové znaky „působí na mysl každého člověka ve shodě s tím, jak se o nich pospolitost, v níž žije, dohodla.“¹¹³ Tyto znaky mají svou platnost, protože se na ně lidé domluvili. Nikoli tak, že by znaky měly význam a lidé by ho pouze strvdili. „Znamení mají význam pouze v momentě, kdy o tomto významu existuje s pozorovatelem patřičná dohoda.“¹¹⁴

Naši předchůdci nám zanechali i ustanovení, která nejsou lidského původu, jsou to ustanovení daná bohem a ty lidé pouze našli, nevynalezli je. Jsou to „historie“ (zkoumání) týkající se dějin, zeměpisu, přírodopisu, astronomie. Dále jsou to „artes“ (dovednosti) řemeslné, lékařské, atd. Pak i duševní činnosti – umění argumentace (dialektika) a zacházení s čísly. Dále také rétorika, která není lidským ustanovením. Její pravidla mohou sloužit k dokazování nepravd,

---

¹¹¹ KARFÍKOVÁ, 2006, s. 259.

¹¹² *De doct. christ.* 1.36.40. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 72.

¹¹³ *De doct. christ.* 2.24.37. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 111.

¹¹⁴ *De doct. christ.* 2.24.37. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 111.

ale sama o sobě jsou její pravidla správná a mohou dokazovat i pravdu. Rétorická schopnost není vinná při falešné argumentaci, je to zvrácenost lidí, kteří rétorických pravidel „zneužívají“.¹¹⁵ Rétorická pravidla jsou správně užitá, pokud se lidé něco dozvědí, něčemu uvěří, rozhoří zvědavostí či se od něčeho odvrátí.¹¹⁶

Kultura pohanského světa mnohá tato boží ustanovení objevila. Křesťany nemá z pohanské kultury zajímat to, co tato kultura sama vynalezla (astrologie, amulety, ptakopravectví aj.), ale pouze to, co z božích ustanovení odhalila. „Dále ti, kteří se označují jako filosofové: pokud snad řekli něco pravdivého, co se shoduje s naší vírou – a byli to nejspíš Platónovy stoupenci -, nejenže se takových věcí nemusíme děsit, ale máme si je u nich přivlastnit a využít pro sebe, neboť oni nejsou jejich právoplatnými držiteli.“¹¹⁷ Tak jako si Izraelité při odchodu z Egypta přivlastnili (na boží rozkaz) egyptské zlato, stříbro, šperky, pláště, tak si i křesťané mají vzít od pohanů to, co je u nich cenné. Jsou to svobodné nauky, užitečné mravní příkazy a dokonce návody na uctívání jediného Boha. Křesťané jich budou užívat lépe, pohané nejsou jejich skutečnými vlastníky.

2.4. Předávání výkladu posluchačům

2.4.1. Výmluvnost ve službách Moudrosti

Augustin pojednává o vyjadřování z toho důvodu, že nechce nechat pravdu vůči lži bezbrannou, ale nechce vyučovat rétorice, alespoň ne v tomto spise. Klasičtí řečníci si umí zpracovat posluchače tak aby se stal oddaným, pozorným a učenlivým (*auditor benevolus, intentus, docilis*). Tito rétoři umí hovořit stručně, jasně a přesvědčivě (*breviter, dilucide, verisimiliter*). Augustin

---

¹¹⁵ *De doct. christ.* 2.36.54. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 121.

¹¹⁶ *De doct. christ.* 2.36.54.

¹¹⁷ *De doct. christ.* 2.40.60. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 126.

nechce, aby se v případě křesťanského kázání děl pravý opak a aby kázání o pravdě bylo posloucháno s nechutí.¹¹⁸ Řečnické umění je pro něj jako takové neutrální, dokáže přesvědčit o špatných i o dobrých věcech, takže není důvod proč by ho pro svůj účel nemohli použít i křesťanští řečníci.¹¹⁹

„Protože je ale rétorika neutrální regulační činidlo, je třeba přidat zodpovědnost kázajících.... Rétorika je pro Augustina jazkový instrument, který je jistým způsobem neutrální vůči své matérii. Proto může být tento instrument integrovaný do homiletiky. Na druhé straně je rétorika přece homileticky podurčena, když je nahlížena jen jako instrument.“¹²⁰

Augustin doporučuje se učit výmluvnosti četbou a poslechem jiných řečníků, nikoli učením se rétorických pouček. Nadaný jedinec si osvojí tato pravidla, i kdyby pro ně neznal jména. Doporučuje však ke studiu především církevní autory, a to i mimokanonické.¹²¹ Student si tak osvojí nejen obsah řeči (to, co se říká), ale i formu (tedy výrazivo, jímž se to říká).¹²² V projevech výmluvných lidí lze sledovat užívání řečnických pravidel, jehož si nemusí být vůbec vědomi; někteří s pravidly dokonce ani nepřišli do styku. Mají dar výmluvnosti a nepotřebují o výmluvnost usilovat.¹²³ Nejlepší by bylo, kdyby byl řečník schopen mluvit moudře, ale i výmluvně. Prospěje sice méně ten, kdo bude mluvit moudře bez výmluvnosti, než ten, kdo bude obdařen obojím, je však třeba se v každém případě zdaleka vyhnout nemoudrému a výmluvnému řečníkovi. Z jeho poslechu není žádný užitek a

---

¹¹⁸ *De doctr. christ.* 4.2.3.

¹¹⁹ *De doctr. christ.* 4.2.3.

¹²⁰ GRÖZINGER, Albrecht. *Lehrbuch praktische Theologie: Homiletik*. Díl II. Gütersloh : Gütersloher Verlaghaus, 2008, s. 51.

¹²¹ *De doctr. christ.* 4.3.4.

¹²² *De doctr. christ.* 4.3.4.

¹²³ *De doctr. christ.* 4.3.4.

posluchač se navíc může domnívat, že za jeho výřečností je pravdivost. Moudrost řečnickova je přímo úměrná znalosti Písma. Přitom v této znalosti nejde o to, zda mnoho z Písma přečetl a naučil se z paměti, ale zda je dobře pochopil a pilně pátral po výkladu jeho smyslu. Je rozdíl mezi dobrou pamětí a porozuměním. Opět by bylo nejlepší, kdyby měl kazatel kombinaci obou.¹²⁴ Tomu, kdo není nadán výmluvností, ale je vyučen v Boží Moudrosti, radí Augustin, aby se přesně držel slov Písma: jistě vycítí, že má nedostatek vlastních slov, ale díky své obeznámenosti s Biblií nakonec získá bohatství slov z Písma samého. „Ten, kdo nemůže posluchače zaujmout řečením, zaujme je důkazy.“¹²⁵

2.4.2. Výmluvnost biblických autorů

Není pochyb o tom, že bibličtí autoři mluvili moudře. Ale mluvili i výmluvně? „Odvažuji se prohlásit, že všichni, kdo správně rozumějí tomu, co tito autoři říkají, rozumějí zároveň i tomu, že to nemohli říci jinak.“¹²⁶ Podle mluvčího existuje mnoho typů výmluvnosti (dětská řeč, řeč mladého člověka, dospělého, starého apod.), ale bibličtí autoři promlouvali takovým typem výmluvnosti, který patřil právě jen jim. Tento typ výmluvnosti se vyznačuje skromností a hutností; tím převyšuje jiné typy.

Augustin tvrdí, že rétorické prostředky a ozdoby, které se učí v klasických školách a na které jsou světští rétoři tak pyšní, se dají v Písmu nalézt též, ale nechce se jejich vyhledáváním zabývat, protože forma řeči není tím, co ho primárně zajímá. Zároveň si všímá, že forma řeči biblických autorů vyplývá z obsahu: „jako by moudrost vycházela ze svého domu.“¹²⁷ Nepotřebují svou výmluvnost předvádět.

---

¹²⁴ *De doct. christ.* 4.5.7.

¹²⁵ *De doct. christ.* 4.5.8. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 176.

¹²⁶ *De doct. christ.* 4.6.9. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 177.

¹²⁷ *De doct. christ.* 4.6.10. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s.178.

2.4.3. Srozumitelnost řeči

Dobří učitelé volí jednoznačnost, a to i za cenu použití lidového termínu nebo nespisovného vyjádření. „Vždyť co je platná dokonalá čistota dikce, není-li jejím důsledkem posluchačovo porozumění? Žádná řeč přece nemá jiný důvod, než aby tomu, co říkáme, rozuměli lidé, kvůli jejichž porozumění mluvíme.“¹²⁸

Srozumitelnost je ještě důležitější při veřejných projevech. Jedná se o jiný typ řeči než je rozhovor, při kterém se účastník může ptát. „Proto se musí řečník snažit vyjít mlčícímu partnerovi co nejvíce vstříc.“¹²⁹ Ale i publikum laičníc po porozumění má dát najevo gesty, že rozumí. Dokud tak neučiní, má přednášející znovu a znovu látku probírat, „měnit výrazivo a střídat styl“. „Řečníci, kteří přednášejí namemorovaný připravený text, tuto možnost nemají.“¹³⁰ Pokud byl ale již přednášející pochopen, má s výkladem hned skončit, nebo se věnovat další otázce. „Neboť jak je publiku milý učitel, který osvojované informace objasňuje, tak je mu protivný ten, který mu informace již osvojené vtluká do hlavy.“¹³¹

2.4.4. Docere, delectare, movere

Augustin přejímá Ciceronův názor, že „řečník musí mluvit tak, aby poučoval, bavil a dojímal.“¹³² Poučení pramení z toho, co říkáme (z obsahu řeči), kdežto potěšení a získání posluchačů spočívá v tom, jak to říkáme (ve formě řeči). Řečník musí počítat s tím, že pokud posluchači něco vyložil, neznamená to nutně, že posluchač porozuměl. Objasnění následovaného na straně posluchače porozuměním lze dosáhnout libovolným způsobem, „ať to řekl jakkoli“, není třeba hledět na formu řeči. Ale pokud chce řečník posluchače bavit nebo

---

¹²⁸ *De doct. christ.* 4.10.24. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 188.

¹²⁹ *De doct. christ.* 4.10.25. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 188.

¹³⁰ *De doct. christ.* 4.10.25. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 188.

¹³¹ *De doct. christ.* 4.10.25. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 188.

¹³² *De doct. christ.* 4.12.27. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 189.

dojmut, nedosáhne toho libovolným způsobem, takže zde na způsobu řeči záleží.

Správné (zdravé) křesťanské vzdělávání (*doctrinae christianae sanitas*) zbavuje jazyk nebubřelosti a vykazuje skromnější rétoriku, která se také ale hůře uplatňuje.¹³³ Lidé, kteří mají v oblibě „marnotratnost slov“ si zřejmě myslí o křesťanských řečnících, že se ani bohatě vyjadřovat neumí a neuvědomují si, že se takovému způsobu mluvy ve skutečnosti vyhýbají. Na příkladu svatého Cypriana ukazuje, že on se umí vyjadřovat bohatě, zároveň že se však takt vyjadřovat nechce, neboť se to protíví důstojnosti.¹³⁴

Řečník má mluvit pouze o spravedlivých, dobrých a svatých věcech; „dělá to pokud možno tak, aby ho posluchači vnímali s porozuměním, s potěšením a s ochotou uposlechnout.“ Těchto cílů ovšem dosáhne „spíše zbožnou modlitbou než rétorickou obratností“.¹³⁵

Řečník se modlí sám za sebe a za posluchače, „a je tak nejprve modlitebníkema teprve na druhém místě mluvčím“.¹³⁶

„Co z toho vyplývá, je epochální teologický a rétorický význam: proti antickému *vir bonus dicendi disertus* se nyní konečně postaví ideál s úplně jinou závazností křesťanského *predicator verbi Dei*. Augustinův *predicator* se liší od *oratora* tím, že sice pro oba platí: řečník se vztahuje na posluchače – ale pro jediného *predicatora* platí: on je současně posluchač svého Boha. To je nové pojetí řečníka, vycházející ze zřetele řečníka na zjevené slovo a jeho převyšující kvalitu.“¹³⁷

---

¹³³ *De doct. christ.* 4.14.31. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 192.

¹³⁴ *De doct. christ.* 4.14.31. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 193.

¹³⁵ *De doct. christ.* 4.16.33 Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 195; jde zde o slovní hříčku, v latině „*orare*“ znamená „modlit se“ i „řečnit“

¹³⁶ *De doct. christ.* 4.15.32. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 193.

¹³⁷ OTTO, 1999, s. 67.

Může být každý člověk učitelem? Nikoli. Bůh jej musí způsobit učenlivým, musí jej obdarovat.¹³⁸

2.4.5. Styly řeči

Cicero viděl funkci řečníka v trojím: poučovat, bavit a dojímat, přičemž viděl, že tomu přesně odpovídá i trojice stylů řeči: o malých věcech mluvit skromně, o prostředních vyváženě, o velkých vznešeně. Takže za účelem poučení bude řečník mluvit o malých věcech skromně (první styl: střízlivý), za účelem zábavy bude schopen mluvit o prostředních věcech vyváženě (druhý styl – střední neboli květnatý), a za účelem získání posluchače, bude schopen o velkých věcech mluvit vznešeně (třetí styl vznešený a silný).¹³⁹

„To ale vím, že upraví-li nějaký znalec prozaického rytmu větné závěry křesťanských spisovatelů podle příslušných zákonitostí..., shledá, že nic z toho, čemu se naučil v gramatických a rétorických školách a co se tam považuje za důležité, těmto svatým mužům nechybělo.“¹⁴⁰ Na jednu stranu Augustin tvrdí, že rétorika není důležitá, na druhé straně ale tvrdí, že po jisté úpravě se dá shledat, že biblické texty mají v sobě strukturu odpovídající rétorickým poučkám.

Adjektiva odpovídají třem úkolům řečníka (učit, bavit, získávat – docere, delectare, movere) a třem druhům stylu (skromný, vyvážený, vznešený – humilis, moderatus, grandis). Kombinovat tyto styly mezi sebou není proti zásadám rétoriky. „Naopak, tak, kde to má svůj smysl, se mají v díkci střídat všechny druhy stylu.“¹⁴¹

---

¹³⁸ *De doctr. christ.* 4.16.33. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 195.

¹³⁹ *De doctr. christ.* 4.17.34. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 195-196.

¹⁴⁰ *De doctr. christ.* 4.20.41. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 203.

¹⁴¹ *De doctr. christ.* 4.22.51. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 211.

2.7. Působení textu na kazatele

Ochota uposlechnout (biblické) slovo je podmíněna i způsobem života řečníka. Pravdivé věci ovšem mohou být zvěstovány i falešným srdcem.¹⁴² Lidé jsou však schopni obhajovat svůj špatný život právě špatným příkladem učitele, který přece také nekoná to, o čem mluví. Takovému učiteli lidé nenaslouchají s ochotou uposlechnout a lidé zatracují spolu s kazatelem i boží slovo, které se jim zvěstuje.¹⁴³

Dobrý učitel a řečník může hovořit vznešeně nebo skromě; v obou případech mu lidé budou naslouchat s ochotou uposlechnout. Takový učitel dbá na svou dobrou pověst, žije „bez výtky před Bohem i před lidmi“ (2K 8,21). V řeči se chce zalíbit obsahem spíše než slovy, jichž užívá. Učitel nemá sloužit slovům, nýbrž slova učiteli. Dobrý křesťanský řečník používá skromný, vyvážený i vznešený styl a jde mu o to, aby se pravda ukázala, aby v ní našli lidé zalíbení, aby si lidi získala. „Ani láska, která je cílem vyučování a plností zákona, nemůže být správná, není-li předmět milování pravý, ale nepravdivý.“¹⁴⁴ Ten, komu jde jen o slova, je jako krásné tělo s ohavnou duší. Při skromném stylu je důležité užití patřičných slov, při vyváženém efektních slov, při vznešeném vášnivých slov. Všechny přednášené skutečnosti musí být pravdivé. Ať řečník raději není výmluvný, pokud by výmluvnosti obětoval moudrost.¹⁴⁵ Nedokáže-li mluvit výmluvně, ať aspoň vede takový život, aby byl příkladem jiným, takže „úlohu bohaté řeči ať zde převezme vzorný život.“¹⁴⁶

Existují jedinci, kteří umí přednášet, ale nedokáží vymyslet, co přednášet. Mohou se proto naučit projev jiného kazatele, který mluvil výmluvně a

---

¹⁴² *De doctr. christ.* 4.27.59. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 218.

¹⁴³ *De doctr. christ.* 4.27.60. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 218.

¹⁴⁴ *De doctr. christ.* 4.28.61. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 219.

¹⁴⁵ *De doctr. christ.* 4.28.61. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 219.

¹⁴⁶ *De doctr. christ.* 4.28.61. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 220.

moudře. Nejde o krádež slov, protože si kazatel vlastně nebere nic cizího. „Slovo boží není cizí těm, kdo jsou ho poslušni: cizí řeči vede spíš ten, kdo dobře mluví a špatně žije, protože vše dobré, co říká zdánlivě vymyslel jeho vlastní důvtip, ale jeho způsobu života je to cizí.“¹⁴⁷ Slova kradou ne ti, kteří kopírují cizí kázání, ale ti, „kteří se chtějí jevit dobrými, a proto mluví boží věci, jsou však špatní, protože činí věci své. Mohou snad svými slovy říci něco, co svými činy popírají?“¹⁴⁸ A pokud říkají něco dobrého, neříkají to vlastně oni, neboť svým smýšlením a jednáním to, co říkají, popírají. Může se zachovat po kazateli, který je sice výmluvý, ale špatný člověk, kázání, které pak přejme dobrý člověk, jako by to patřilo jemu. Bohu patří to, o čem se mluví. „A ona slova si mohou přivlastnit právem, neboť i když je sami nedovedli uspořádat, spořádaně podle nich žijí.“¹⁴⁹

---

¹⁴⁷ *De doct. christ.* 4.29.62. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 220.

¹⁴⁸ *De doct. christ.* 4.29.62. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 220.

¹⁴⁹ *De doct. christ.* 4.29.62. Op. cit. AUGUSTINUS, 2004, s. 221.

3. Zpráva a naučení o kazatelství

3. 1. Předchůdci

Když Komenský psal svůj spis „Zpráva a naučení o kazatelství“ (dále jen ZNK), nebyl prvním, kdo se problematikou kazatelství v Jednotě bratrské zabýval šířeji. Před ním to byl Jan Blahoslav v knize „Vady kazatelů“ (1571) a autoři učebnice „Naučení mládencům“ (1585).¹⁵⁰

„Samostatná pozornost, které se v poslední třetině 16. století dostává homiletické tematice, nepochybně souvisí s tím, jak se Jednota otevřela vstupu humanistické vzdělanosti již bezpečné, protože modifikované dílem reformačních humanistů (Melancthon, Hyperius), a soustředila k velkému úkolu přeložit bibli.“¹⁵¹ Zprostředkovaně se tak přes humanismus dostává do povědomí bratrských vzdělanců i dědictví antiky. Bratři znovuobjevují antické řečnické umění pro kazatelství ve vlastní církvi. Na několika místech ZNK jsou sice narážky, které svědčí o tom, že Komenský zcela jistě teoretické spisy o řečnictví znal, věc však ale komplikuje to, že není nikde ani jedno jméno nějakého autora. V Komenského díle se tak setkává klasický orator s bratrskou představou kazatele.

3.2. Části a složky kázání

Kázání jako takové se skládá ze dvou částí: z „věci“ a „řeči“. Tedy z obsahu kázaného a formy přednesu. Kázání má čtyři složky: hojnost, světlost, líbeznost a mocnost. Každá tato složka má vztah jak k „věci“, tak k „řeči“, tedy jak k obsahu, tak k formě. Hojnost věcí a řeči spočívá v rozličnosti; světlost

---

¹⁵⁰ Srv. FILIPI, Pavel: *Tendence bratrské homiletiky*. In: MOLNÁR, Amadeo - Filipi, P. (ed.), *Do posledních končin. Sborník prací Josefu Smolíkově k 60. narozeninám*, Studie a texty Komenského evangelické bohoslovecké fakulty 4, Praha 1982, 77-100.

¹⁵¹ FILIPI, Pavel. Slovo Boží na hromadách. K homiletické hermeneutice J. A. Komenského. In: *Querite primum regnum Dei : Sborník příspěvků k poctě Jany Nechutové*. Brno : Matice moravská, 2006, s. 583.

věcí a řeči spočívá v uspořádanosti; líbeznost věcí a řeči spočívá v ozdobnosti; mocnost věcí a řeči spočívá v horlivosti. Jde o složky kázání, které jsou v něm zastoupeny všechny současně. Podle těchto čtyř složek (náležitostí kázání) člení Komenský i svou práci.¹⁵²

3.3. Hojnost v kázání

Hojnost (viz příloha č. 1) má mít kazatel jak v oblasti věcí, tak ve způsobu předávání. Hojnost řeči náleží k „elocutio“, tedy ke způsobu, jak věci předat prostřednictvím promluvy jiným. Jejím předpokladem je znalost jazyka, v jakém kazatel káže, měl by mít také v paměti „pěkné phrases, přísloví a připovědky“,¹⁵³ dále by měl být schopen vyložit slova a znát jejich etymologii, umět střídat synonyma, přidávat epiteta a použít perifrázi. Hojností řeči se Komenský nezabývá tolik jako hojností věcí.

Bez hojnosti věcí nemůže kazatel vykonat další složky kázání. Potřebuje materiál na kázání, stejně jako je zapotřebí materiálu na stavbu domu nebo surovin na přípravu jídla. Stejně jako každý řečník si i kazatel musí opatřit nějaký materiál, o kterém bude hovořit. Tato činnost se v klasické rétorice nazývá „inventio“. Kazatel takové hojnosti věcí nabývá studiem Písma, studiem článků víry, studiem církevní historie, zvládnutím svobodných umění a biblických jazyků spolu s latinou, poslechem jiných kazatelů a především samotnou přípravou kázání.¹⁵⁴ Pojednání o přípravě kázání zabírá většinu první knihy. Jak se dále ukáže, jde o východisko jeho homiletiky.

Při své přípravě má kazatel zohlednit: současné skutky boží, aktuální potřeby posluchačů, vykládaný text a teprve nakonec komentáře a zapsaná

---

¹⁵² ZNK („Zpráva a naučení o kazatelství“), s. 17.

¹⁵³ ZNK, s. 19.

¹⁵⁴ ZNK, s. 21.

kázání.¹⁵⁵ Důraz je přitom kladen na současnou dějinnou situaci, což je Komenského inovace. „Zřetel ke ‘skutkům božím přítomným’ takto v předchozí bratrské literatuře nenacházíme...*(naopak)*...zřetel k aktuálním potřebám církevního lidu v konkrétním shromáždění je...obvyklou směrnicí bratrských homiletik, jednou s větším, jindy s menším důrazem traktovanou, ale nikdy neopuštěnou.”¹⁵⁶ Pro Komenského však kázání náleží i jistá terapeutická dimenze, proto musí zohledňovat posluchače a specifickou jejich potřebu. „Takže vpravdě, kdo by bez ohledu na posluchače a přítomnou jejich potřebu kázal, nejinak by činil, než jako by lékař všechněm pacientům, co by jich k němu přišlo, jeden traňk dával, tref se on komu k jeho nemoci neb netref.“¹⁵⁷

Při práci s cizími kázáními Komenský nabádá k opatrnosti. Varuje před memorováním cizích kázání už proto, že nedokáže promlouvat do aktuální dějinné situace posluchače. Na komentáře je lépe podívat se až po práci s textem. Zvyk učit se od jiných jejich kázání vychovává „lenivého a nepracovitého kazatele”.¹⁵⁸ Také se může kazatel díky tomu dostat do trapné situace, kdy nebude vědět, co vlastně mluví. Ale hlavně tím ohrozí své samostatné uvažování, které by se mělo snažit ustavičně nacházet nová témata pro kázání, ale místo toho se stane „jalovým”.¹⁵⁹ Neodrazuje kazatele úplně od použití cizích kázání a komentářů, protože mohou „přiomastit“ kazatelův vlastní výklad,¹⁶⁰ ale v zásadě je zastáncem originálních kázání.

Poté, co kazatel zohlední dějinnou situaci a potřeby posluchačů, může přistoupit k výkladu daného textu. Komentáře a cizí kázání si tedy nechá úplně

---

¹⁵⁵ ZNK, s. 22.

¹⁵⁶ FILIPI, 2006b, s. 587.

¹⁵⁷ ZNK, s. 23.

¹⁵⁸ ZNK, s. 22.

¹⁵⁹ ZNK, s. 22.

¹⁶⁰ ZNK, s. 31.

nakonec a spíše jen pro zajímavost. Práce s textem má být podle Komenského podání velmi pečlivá. „To, co Komenský navrhuje kazatelům, vyjadřují exegetické a homiletické školy naší současnosti výrazem *close reading*, pečlivé, soustředěné, opakované čtení textu jako celku i po částech.“¹⁶¹ O textu má kazatel rozvažovat nejprve jako o celku, posléze o jeho menších částech, aby se pak nakonec zabýval i jednotlivými slovy. Ve všech třech kolech tázání má textu klást následující otázky: „*Analysis*: Kolikero? – *Definitio*: Co jest? *Antithesis*: Proč toto neb ono? *Causae*: Od koho, z čeho, k čemu, jak a za jakými příčinami? *Effecta*: Co z toho pošlo, pojít mohlo, mělo, má a může? *Circumstantiae*: Kdy, kde, co před tím a s tím a za tím, jak dlouho, kolikrát? *Similia*: K čemu to podobno neb nepodobno? *Exempla*: Kdo kdy podobně učinil nebo se mu stalo? *Objectiones*: Co se proti tomu říká nebo může říci? *Consequentia*: Co odtud nám k užitku? *Testimonia*: Co jiní o tom smýšlejí a píší?“¹⁶² Komenský poznamenává, že podobně se ptají i komentáře.¹⁶³

Komenský přistupuje k biblickému textu tak, že ho chce utřídit. „Tak zajisté slovo boží v Písmě na hromadách ležící jest v částečkách svých povážené jako matérie, z které se něco vyváděti musí. Toto proroci boží musejí nejprv rozbíratí, a co k čemu přináleží, pořádati; potom výklady svými vyplňovati a ušlechtilostí jako barvami přilichovati; naposledy duchům mocnosti jim jako života přidávati.“¹⁶⁴

Největší pozornost patří analýze (*analysis*). Ta spočívá v postupném rozebrání textu. *Analysis* celého textu znamená určení základu textu (*thema*). Určuje, zda je v textu řeč prostá (*thema simplex*), když se věci pouze

---

¹⁶¹ FILIPI, 2006b, s. 588.

¹⁶² ZNK, s. 24.

¹⁶³ ZNK, s. 25.

¹⁶⁴ ZNK, s. 18.

vypisují,¹⁶⁵ nebo zda jde o rozepři (thema conjunctum neb compositum), která něco vyvozuje nebo odmítá. Většina textů jsou texty smíšené, kde se vyskytuje, jak vysvětlování, tak dovozování. Např. ve Sk 2, 1-21, tedy v textu pojednávajícím o seslání Ducha svatého, se nejprve předkládá historie o seslání, a potom následuje disputace.¹⁶⁶

Analysis slov znamená určování, kolik významů má ono slovo a v jakém konkrétním smyslu se v textu chápe.

Dále se věnuje „Consequentia“ – k čemu se výklad má užít: k poučení, výstraze, napomenutí či k potrestání, k potěšení či k modlitbám.¹⁶⁷ V zápětí podává ještě jiný druh výčtu: Z výkladu má vykladač vyvodit: 1. *Institutionem* (potvrzení v pravdě), 2. *Refutationem* (výstrahy od bludů a jak mají být potírání), 3. *Exhortationem* (napomínání a povzbuzování k ctnosti), 4. *Redargutionem* (obviňování z hříchů a žehráni na ně), 5. *Consolationem* (potěšení rozličná), 6. *Preces* (ukazovat na příčiny a formy díkučinění a modliteb).¹⁶⁸

Kazatel na úplném konci své přípravy na kázání musí přihlédnout i k písni a žalmům, které mají jeho řeč doprovázet. Pokud jsou už hotové modlitby, má brát zřetel i na ně, i když by bylo lépe, kdyby „každý kazatel z kázání svého potom modlitbu sám formoval.“¹⁶⁹ Protože i v těchto textech jsou slova, phrases, a jsou v nich obsaženy věci. Tyto věci přidávají materie do celku kázání, takže bude lépe, aby „vše jedno z druhého plynulo“ a má se „vše vespolek držet a vázat.“¹⁷⁰

---

¹⁶⁵ ZNK, s. 24.

¹⁶⁶ ZNK, s. 25.

¹⁶⁷ ZNK, s. 26.

¹⁶⁸ ZNK, s. 26.

¹⁶⁹ ZNK, s. 32.

¹⁷⁰ ZNK, s. 32.

Komenský se k tématu analýzy vrací ještě jednou v podkapitole „O analýzách plněji“.¹⁷¹ Analýza je cesta k porozumění. Je to jako dívat se na dům, porozumět však jeho užitečnosti teprve po projití jeho vnitřkem, po spočítání jeho pokojů, síní, komor, sloupů. Teprve pak je kazatel schopen „vidět, o čem mluvit“.¹⁷² Začátek analýzy je najít „thema“. Téma je to, co nám chce autor textu sdělit především. Z textu může vzejít na sta otázek, ale jen jedna je ta hlavní.¹⁷³ Jakmile kazatel získá téma, má zjistit, čím se v textu vysvětluje nebo dovozuje.¹⁷⁴

Nejlepší analysis je ta, která „bez natahování slov smysl textu co nejsnadněji činí“.¹⁷⁵ Smyslem analýzy je „vyrozumění textu a věcem v něm obsaženým,“ takže ten, kdo provádí nesrozumitelné analýzy, není „analysta“, nýbrž „anaklasta“ či „lamač“ nebo také „anaplasta“, tj. „matlač“.¹⁷⁶ Dobrý vykladač je podobný dobrému „anatomicovi“, který umí pracovat s lidským tělem, ví, kde postupně řezat, a umí ho tak ukazovat svým posluchačům, divákům. Takže pro něj není „analytik“ ten, kdo lečjaks text láme a trhá, než kdo jej po kloubích a člancích rozebratí a vysvětlití umí.¹⁷⁷

3.4. Spořádanost kázání

Druhá část kazatelského umění znamená „věc a řeč sobě uměti pořádati, aby všecko světlé, snadné, srozumitelné a pochopitelné bylo.“¹⁷⁸ To má dvě složky: vybrat si z témat textu to, o čem se bude mluvit v kázání a o čem nikoli, a dále to, že to vyloží postupně. Nesluší se, aby kazatel řekl vše, co ho

---

¹⁷¹ ZNK, s. 32.

¹⁷² ZNK, s. 33.

¹⁷³ ZNK, s. 33.

¹⁷⁴ ZNK, s. 35.

¹⁷⁵ ZNK, s. 39.

¹⁷⁶ ZNK, s. 39.

¹⁷⁷ ZNK, s. 40.

¹⁷⁸ ZNK, s. 40.

napadne. Má se vyhnout těmto věcem: básním a smyšlenkám, připomínání neaktuálních bludů, subtilním a neúčinným otázkám, popisu způsobu páchání hříchů, prezentaci vášní, vypravování věcí, které jsou příliš známé, o kterých se již mluvilo nebo teprve mluvit bude. U toho se Komenský pozastavuje. Považuje to totiž za velmi nedůstojné vůči lidem, kterým se káže a zachází se s nimi „jako by ne lidé, ale špalci byli,“¹⁷⁹ takže se jim může říkat stále to samé.

Naopak má kazatel pronášet věci, které slouží ke vzdělání posluchačů. Má tedy nově opakovat „staré“ obsahy Písma, aby je posluchači dobře znali, má vykládat jasně články víry, aby lidé „svému křesťanství dobře rozuměti se učili,“¹⁸⁰ má pojednávat o utrpení i o tom, v čem je křesťanská útěcha. Účinek kázání umocní kazatel tím, že vyhledá pro své kázání „co v přítomném textu obzvláštního nachází, čeho v jiných textích nebývá aneb nečasto bývá.“¹⁸¹ Jde tedy také o to, vyhlédnout si v textu části, sentence nebo slova, která v sobě obsahují zhuštěné naučení a ty má mít za své „emphases“ (jádra neboli perličky) a bude na ně během kázání odkazovat.

Jádrem se stává to, co je zvláštní, pěkné, mocné poučení o víře a dále to, co se nevyskytuje často v jiných textech, a nakonec to, co se obzvlášť hodí do současné situace církve a posluchačů. Věci zvláštní se čerpají z biblických přirovnání (např. Bůh jako manžel, skála, otec atd.).¹⁸² To z textu, co se jinak v Písmu nevyskytuje často, si zaslouží zmínky v kázání vždy. A pokud dokáže kazatel srovnat text se současnou situací, ukazuje to „rozšafnost a užitečnost kazatele“.¹⁸³

---

¹⁷⁹ ZNK, s. 40.

¹⁸⁰ ZNK, s. 41.

¹⁸¹ ZNK, s. 41.

¹⁸² ZNK, s. 44.

¹⁸³ ZNK, s. 41-42.

Mnohem důležitější, než „rozbíráni a vysvětlování smyslů a otázek nějakých subtilních, /je/ vyučování, k čemu předložené slovo slouží.“¹⁸⁴ Bible nevypráví příběhy, jen aby informovala o dějích minulých, ale především proto, aby se přemýšlelo o tom, „proč to tak Bůh chtěl“. Kazatel má z biblického vyprávění získat to, „co tu nám Bůh jako v zavinutí i k poučení, i k následování poskytl.“¹⁸⁵ Neboť „všecko, co napsáno jest, k našemu naučení napsáno jest, jakž Duch boží svědčí (Ř 15,4), ze všeho kazatel, co v textu a výkladu jeho, naučení vyvozovati má.“¹⁸⁶ Kazatel si musí utřídit, jak probíhá naučení z textu a odkud toto naučení pramení. Některá naučení plynou sama, jiná je třeba vyvodit. Je na místě rovněž určit osoby, které v textu vystupují, věci, o kterých text pojednává, dále pak zjistit, co se o osobách a věcech v textu říká. Kazatel z toho pak má vyvodit závěry. Nejlepší jsou ta naučení, která jdou „bez natahování“ rovnou z textu a ta, která nejlépe padnou do situace posluchačů.¹⁸⁷ Komenský doplňuje svůj výklad příklady.¹⁸⁸

Prostřednictvím alegorie se odkrývá další smysl textu. Naučení skrze alegorii je, „když se tomu, co historicky neb literně povědíno jest, duchovní smysl dává, jako činí svatý Pavel (Ga 4).“¹⁸⁹ Použití alegorie se nejvíce hodí pro texty Starého zákona poukazujících na Mesiáše. Dále tam, kde se vyskytují nějaké ceremonie (sobota, obřizka), které „na zvnitřnění dotírají“.¹⁹⁰ Také každý biblický příběh je možné vyložit pomocí alegorie. Komenský však nabádá kazatele, aby se drželi spíše doslovnosti a nebyli jako Origenes, který dokázal vidět duchovní smysl ve všem. Domnívá se, že se má provozovat

---

¹⁸⁴ ZNK, s. 45.

¹⁸⁵ ZNK, s. 45.

¹⁸⁶ ZNK, s. 45.

¹⁸⁷ ZNK, s. 56.

¹⁸⁸ ZNK, s. 45-53.

¹⁸⁹ ZNK, s. 54.

¹⁹⁰ ZNK, s. 54.

alegorie jen tam, kde „Duch svatý...o ní na tomtéž nebo jiném místě návštěví dal.“¹⁹¹

Když kazatel vyvodí z textu naučení, musí posluchačům ukázat, jak je mají použít. Může se k jednomu naučení poskytnout posluchačům jedno i více poučení, záleží na charakteru textu a na potřebě posluchačů. Druhy poučení jsou tyto: *consolatio* – potěšení (útěcha), *redargutio* – napomenutí proti bludu (usvědčování), *institutio* – potvrzení pravého smyslu (návod), *refutatio* – vyvracení (např. námitek), *preces* – rozhorluje k díkčinění (modlitby), *exhortatio* – napomíná a prosí (povzbuzování).¹⁹²

3.4.1. O dovozování

Když kazatel mluví, musí své výroky dokládat. Zvláště pokud vyvozuje z textu něco, co nemusí být posluchačům patrné. Musí dovést i slova, která vykládá (ze slov samotných; z kontextu, ve kterém jsou slova zasazena; z podobných biblických míst; z výkladů většiny; *ex absurdis* – dokázáním nepatřičnosti jiných výkladů). Pokud kazatel poučuje o Božích věcech (učení), musí tyto věci dovést biblickým svědectvím, rozumem či příklady. Dále se musí dovést to, k čemu Písmo nabádá i od čeho odrazuje. Nakonec je třeba dovést, jak bývala láska za dob patriarchů a za dob apoštolů.¹⁹³

Bůh, když mluvil ústy proroků, ovšem nemusel zdůvodňovat své výroky. Jiná je totiž situace, když mluví Bůh k člověku, aby uvěřil a když člověk k člověku o víře. Kazatel se nemůže vydávat za proroka. V této kapitole se tak řeší otázka lidské a božské autority. Komenský vlastně tvrdí, že kazatel nemůže své kázání chápat jako slovo boží: „Ale když jiný člověk člověku mluví k víře, jemu o tom, což mluví sloužití musí, protože Bohem není, aniž se za proroka vydávati můž, a tak ani řečem svým jako božím víry

---

¹⁹¹ ZNK, s. 54.

¹⁹² ZNK, s. 54-55.

¹⁹³ ZNK, s. 56-61.

vyhledávati.¹⁹⁴ Kazatelé stojí v jakési hierarchii autorit na stupni „nižších služebníků církve,“ přičemž výše jsou apoštolové a proroci, nejvýše pak samozřejmě Bůh.¹⁹⁵ Z této pozice kazatelů ale vyplývá, že pokud chtějí posluchače něčemu naučit, musí to činit „mocným pravdy dokazováním, a ne jen křiky dobývati.“¹⁹⁶ Také nemají vést své posluchače k tomu, aby slepě přijímali jejich ponaučení a přitom nerozuměli „co a proč“. Ale i posluchači jsou vybaveni pro to, aby dokázali správně reagovat na kazatelův apel. Mysl posluchačů je vybavena smyslem pro pravdu, je opatřena svobodou, která ustupuje pouze pravdě.¹⁹⁷

3.4.2. O amplifikování

Amplifikace věcí znamená „slovo či povědění rozvésti uměti“.¹⁹⁸ Nemluví se zde o amplifikaci slov skrze slova (synonyma, epitheta, perifráze), ale o amplifikaci slov či věcí skrze věci. Amplifikace napomáhá vyučení ve věcech, má za cíl více věci vysvětlit. Amplifikování pro hojnější vysvětlení se děje: *per causas* – připomenutím příčin, odkud, z čeho, proč nebo k čemu a jak která věc jest; *per effecta* – vyčtením, co působí ta věc, o níž se mluví; *per circumstantias* – za jakých okolností se věc nachází (kdy, kde, od koho apod.); *per similia* – čemu je věc podobná; *per opposita* – ukázáním věcí, které jsou rozdílné; *per exempla* – uvedením příkladů věci; *per partes* – vyjmenováním co k věci přináležejí; *per testimonia*: připomenutím, co k oné věci hovořili jiní, i kdyby to bylo proti té věci; *per contraria* – připomenutím scestných názorů na věc; *per objectionem* – povědáním, co by se k tomu ještě dalo říci.¹⁹⁹

---

¹⁹⁴ ZNK, s. 56.

¹⁹⁵ ZNK, s. 56.

¹⁹⁶ ZNK, s. 56.

¹⁹⁷ ZNK, s. 56.

¹⁹⁸ ZNK, s. 61.

¹⁹⁹ ZNK, s. 61-64.

Stejně jako při analýze, se i při amplifikaci kladou textu otázky. Těmito otázkami můžeme amplifikovat celý text, ale také pouze jednotlivá slova. Amplifikace celého textu se děje ukázáním, kdo text psal, komu, za jakou příčinou, ke které části katechismu náleží atd. „Čím kratšími a mrštnějšími slovy“ se amplifikace děje, tím lépe.²⁰⁰

3.4.3.O temných místech²⁰¹

Existují texty, jež obsahují nejasná slova nebo jsou pronášeny v nejasné mluvě. Jde o jiný případ než v analysis, i když k ní tato problematika z velké části přináleží (analysis má za svůj předpoklad porozumění slovům textu).

K výkladu temných míst má kazatel splňovat trojí předpoklad: musí vědět, jak se od sebe liší jednotlivé druhy nesrozumitelnosti, poznat, o jakou se jedná v daném textu a hlavně vědět, jak nesrozumitelnost odstranit. „Zatemnělost“ jednotlivých slov i celé mluvy má původ buď ve „tvrdém výkladu“, ve vykladačově neznalosti věci, o níž se mluví, nebo ve víceznačnosti („homonymii“).

„Tvrký výklad“ (znamená nejasný překlad) je způsoben užitím nejasného slova v překladu nebo nejasnou výstavbou řeči. Za ten jsou zodpovědní „vykladači biblí“. Mluví zde přímo o textu Kralické Bible. Nevědomost o věci zatemňuje smysl textu. „A v Písmě místa taková se nacházejí, kteráž, není-li kdo tehdejší historie a geografie povědom, též způsobu obětí a jiných rozličných ceremonií a obyčejů starozákonních, nemohou než zatemnělá býti.“²⁰² Na příkladě slova „svět“ ukazuje, že někdy se

---

²⁰⁰ ZNK, s. 64.

²⁰¹ ZNK, s. 64-69.

²⁰² ZNK, s. 65.

může víceznačné slovo vysvětlovat kontextem, ale jindy je třeba „pracně rozevázat“ jeho smysl v konkrétní biblické pasáži.²⁰³

Zatemnělost slov je dána tropem, pokud „slovo v jiném trochu významování, než jakž přirozeně znamená, užito jest.“ Každý text tropus obsahuje v menším či větším rozsahu. Tropem může být *ironie* – „když se opak rozuměti musí“; *metaphora* – „když se podobná povaha neb vlastnost rozuměti musí“ (vyskytuje se často); *metonymia* – „když se uvádí celá věc a rozumí se přitom jen částka anebo když se jmenuje částka a míní se slovem celá věc“; *hyperbolen* – je nadsazená řeč, „když se ne tak mnoho rozuměti musí, jak mnoho se praví.“²⁰⁴

V mluvě je zatemnělost způsobena alegorií. „Allegoria pak jest, kde se jiné praví a jiné míní, to jest, kde se všechna slova celé sentencie tropice musejí rozuměti.“²⁰⁵ Pokud je alegorií celý text, nazývá se „textus parabolicus“.

3.4.4.. Jak vyložit temná místa

V případě temných míst je třeba se rozhodnout, zda je nejasnost způsobena špatným překladem („výkladem“), archaismem, víceznačností, tropem či alegorií.²⁰⁶ Prvním krokem k odstranění nesrozumitelnosti je tedy určit, o jaký typ nejasnosti jde. Poté se zohlední „předcházející a následující slova“, tedy kontext. Rozváží se, o jaké věci autor textu mluví a jaký má cíl. Tu samo se ukazuje „*verba intelligenda sunt secundum subjectam materiam*. Slova rozuměti se mají tak, jak by se to materii té, o níž řeč začatá, třefovalo.“²⁰⁷ Nesrozumitelné místo se posoudí za pomoci podobného biblického místa,

---

²⁰³ ZNK, s. 66.

²⁰⁴ ZNK, s. 66-67.

²⁰⁵ ZNK, s. 67.

²⁰⁶ Komenský předpokládá práci s českým textem bible, proto se zřejmě nezabývá překladatelskými obtížemi jako Augustin.

²⁰⁷ ZNK, s. 68.

„nebo tak se Písmo Písmem vykládá. (Klín klínem se musí vyrážeti.)“²⁰⁸ Může se i nahlédnout do komentářů. Nesrozumitelnost se vykládá podle těchto zásad:

Tvrдост. Jestliže slovo výkladem tvrdé je (nesrozumitelné), má kazatel nabídnout „měkčejší a světlejší“.

Archaismus. V současnosti už neužívané slovo opsat, co nejstručněji vysvětlit, co se míní a jak bychom to nyní řekli.

Víceznačnost. Jedná-li se o homonyma, povědět, v kolikerém smyslu se slovo dá pochopit a v jakém stojí konkrétně zde.

Tropus. Jde-li o tropus, nahradit ho prostým vlastním slovem nebo perifrází.

Allegoria. Alegorie se má vyjádřit „slovy otevřenými“ a pamatovat přitom na pravidlo: „Parabolaе non sunt extendae ultra scopum intentionemque dicentis, to jest podobenství nemá se dále vztahovati, nežli cíl mluvícího s sebou nese.“²⁰⁹ Neboli že nemáme vykládat původní alegorii další alegorií, ale jasnými slovy. A dále „výklad podobenství musí se srovnávati s pravdou zjevného božího slova.“²¹⁰ Při výkladu se má „rozvínati, jádro vylupovati“, a proto se má pečovat o to, aby výklad „z dobrého fundamentu brán a slovy kratšími, jadrnými však vynášin byl.“²¹¹

3.4.5. Dispositio

Dispositio je pořádek čili rozvržení kázání; Komenský rozeznává dvojí, buď „textovní nebo artikulní.“²¹²

Textovní kázání je, když se vezme za základ kázání biblický text a z něj se vyvozuje naučení. Artikulní kázání je, když se za základ vezme článek víry (artikule) a z Písma se dohledává, čím by se podepřel.²¹³

---

²⁰⁸ ZNK, s. 68.

²⁰⁹ ZNK, s. 68.

²¹⁰ ZNK, s. 68.

²¹¹ ZNK, s. 69.

²¹² ZNK, s. 69.

Každé kázání má mít tyto části: I. *Exordium* - přístup; II. *Propositio* - rozvrh; III. *Partitio* - rozložení na části; IV. *Declaratio* - vysvětlení smyslu; V. *Demonstratio* - stvrzení důvody; VI. *Applicatio* - vyvedení naučení; VII. *Conclusio* - závěrka.²¹⁴ Toto rozvržení se týká textovního kázání.

Exordium je úplný začátek kázání a velmi na něm záleží, protože otevírá posluchačům „uši a srdce“. Připomíná posluchačům potřebu božské pomoci. Někteří kazatelé ho mají stále stejné, „ale příjemnější jest proměna, jen aby krátce a případná byla.“²¹⁵ Exordium by rozhodně nemělo být nebiblické a dále by mělo být krátké, neboť „s dlouhým krkem potvorné jest.“²¹⁶

Propositio je „krátké a sumovní oznámení, co se z přítomného textu mluvíti bude.“²¹⁷ Někdy je propositio patrné ze samotného úryvku, jindy se dá určit z kontextu. Propositio je tedy cíl textu. „Proposície má z textu jíti, a ne do něho vnášína býti... Má býti co nejkrátší a prostá, bez košatosti slov.“²¹⁸

Partitio znamená rozdělení na části. Má tato pravidla: věc se má dělit nanejvýš na čtyři části. Mnoho částí mate paměť jak kazatelovu, tak i posluchačovu a kázání by nemohlo být horlivé, „protože v častém z částky do částky přestupování horlivosti impetus se trhá a chladne. Horlivost kázání v opravdovém na aplikaci se meškání a jádrném jí zostřování záleží, k čemuž větší překážky byti nemůž jako mnoho otázek, když se jen z jedné na druhou skáče a žádná, leč jalové jako příbízku, neopraví.“²¹⁹ Někdy se text sám přirozeně dělí na části, což se ukazuje už při předčítání. Pokud je kázaná věc

---

²¹³ ZNK, s. 69.

²¹⁴ ZNK, s. 70.

²¹⁵ ZNK, s. 71.

²¹⁶ ZNK, s. 72.

²¹⁷ ZNK, s. 72.

²¹⁸ ZNK, s. 72.

²¹⁹ ZNK, s. 73.

rozdělená na dvě části („dichotomia - dvoučástečnost“) je to snadné k rozumnění i na pamatování. „Avšak kdo jí pověrně šetří, často větší nesnadnost sobě i jiným dělá, protože se ne všechny věci tak na dvě, leč s nějakým zavilým točením a kroucením štípati dají.“²²⁰ V jakém pořadí se části nacházejí v textu, v takovém mají být také předneseny.²²¹

Declaratio je vysvětlení slov. „Nejprvnější práce při slovích jest vyložení jich, aby pravý smysl posluchačům co nejkratšeji a nejsvětleji před oči postaven byl.“²²² Pokud jsou slova textu světlá, stačí je říci podobně pomocí synonym. Je-li ale nějaké slovo z textu zatemnělé, sluší se ho rozebrat, „že by jako po snění šupiny a rozrazení skořepiny jádro se ukázalo.“²²³ Je-li celek špatně srozumitelný, musí se povědět současným jazykem. Vyskytuje-li se v textu nějaká pasáž, o kterou se opírají bludaři, je lépe krátce se bludu dotknout a „zsvrci“.²²⁴ Je-li možnost více výkladů, má si kazatel už při přípravě rozmyslet, který bude volit.

Demonstratio znamená stvrzení toho, co se již povědělo a vysvětlilo a utvrzení právě v konkrétním smyslu slov. Takové stvrzení se bere z textu, z jiných částí Písma, z katechismu, posloužit k němu může i rozum, příklad, podobenství či sám daná text.²²⁵ Podobný biblický text se cituje, „aby se jedno druhým tvrdilo a vysvětlovalo.“²²⁶ Na to také existují pravidla: „Citování Písem má býti z obojího Zákona, nebo Nový zákon Starým se tvrdí a Starý novým vysvětluje.“²²⁷

---

²²⁰ ZNK, s. 73.

²²¹ ZNK, s. 74.

²²² ZNK, s. 74.

²²³ ZNK, s. 74.

²²⁴ ZNK, s. 75.

²²⁵ ZNK, s. 75.

²²⁶ ZNK, s. 76.

²²⁷ ZNK, s. 76.

Applicatio znamená „textu vysvětleného posluchačům k užítku obrácení.“²²⁸ Jde o „nejplatnější částku kázání, bez níž by kázání bylo strom bez ovoce, ořech bez jádra, zvon bez srdce, tělo bez duše.“²²⁹ Jde o vyslovení užítku, který k nám z textu plyne: Různých užitek Komenský rozeznává dokonce šest: ujištění v pravdě, odvrácení od bludu, zamilování ctnosti, nelibost k hříchům, potěšení v kříži, rozhorlení k modlitbám.²³⁰ Komenský uvádí i přesné formulace, jak aplikaci náležitě vyjádřit.

Conclusio neboli závěrka je konečná řeč, která vede posluchače k tomu, aby kázání dobře užíli. Tato část kázání je stejně potřebná jako exordium. „Z závěrky pozná se kazatel.“ Závěrka má tři části: krátké a ostré shrnutí věci, o kterých se mluvilo, napomenutí k pamatování těch věcí a k řízení se jimi a nakonec „vinš“ – žádost k Bohu, aby nám k tomu pomáhal.²³¹

3.5. Líbeznost věcí a slov

Líbeznost má být v celém kázání, ve věcech pěkných, ve slovech ozdobných, v hlasu příjemném, v sentenciích případných, v gestech vážných.²³²

Ozdoby celého kázání jsou tři: jistota, krátkost, proměnnost. První ozdobou je jistota, která „záleží v tom, aby kazatel dobře sobě kázání připravě, dobře je sobě také v paměť vložil a pořád směle a vesele mluvil.“²³³ Druhou ozdobou kázání je krátkost. Činí posluchačům udržet pozornost. Komenský uvádí, že by kázání nemělo trvat déle než hodinu a „co se déle mluví, u vítr se

---

²²⁸ ZNK, s. 77.

²²⁹ ZNK, s. 77.

²³⁰ ZNK, s. 77-81.

²³¹ ZNK, s. 81.

²³² ZNK, s. 82.

²³³ ZNK, s. 83.

mluví.²³⁴ Omezený čas ho nutí vybrat jen to „potřebnější a přijatelnější.“²³⁵ Dokonce má brát kazatel na posluchačstvo takový ohled, že má kázání rychle ukončit, jakmile vidí, že mají posluchači dost. Kázání je jako duchovní pokrm, jenž se má čerpat jen do sytosti a ne do spotřebování materiálu. Třetí ozdobou je „proměnnost a rozličnost jak věcí, tak slov.“²³⁶

Jsou také tři ozdoby věcí: zvláštnost, případnost, jadrnost. Kazatel má před posluchače předstupovat se zvláštními zajímavými věcmi, aby ho nenudil. „Nebo kazatelé ti, kteříž nemyslí, aby novým něčím týžtýž posluchače občerstvili, nepříjemní jsou a teskliví, protože sobě posluchač myslí: to bych i já uměl pověditi. A tak mu hned mysl jinám zaběhne, aneb usne.“²³⁷ Ozdoba případnosti je ta, že se kázání týká posluchačů a textu. To znamená, že kazatel má „mluvit v kázání slovy textu“ a „narážet na přítomné časy“.²³⁸ A „jadrnost“ spočívá v co nejpřesnějším přibližování věcí, aby si je posluchač dokázal představit.

Slova se zdobí též trojím způsobem: přidáváním, směňováním, harmonií. Přidávání a množení slov se děje skrze epitheta, synonyma a perifráze. Synonyma a epitheta se používají pouze v deklaraci a v aplikaci, jinde by řeč hyzdila. Periphrasis se naopak může vyskytovat všude, ale ze podmínky, že je k věci. Směňování věcí znamená, že se střídají slova v pojmenování jedné a téže věci pomocí synonym, perifrází, tropů (místo lakomce říci „vlk“). Jsou totiž kazatelé, kteří během jednoho kázání použijí jen jedno periphrase „jako by žádných na světě synonym neb okrocení nebylo.“²³⁹ Harmonie slov znamená, že kazatel věci „proti sobě rozestaví“ do

---

²³⁴ ZNK, s. 83.

²³⁵ ZNK, s. 83.

²³⁶ ZNK, s. 84.

²³⁷ ZNK, s. 84.

²³⁸ ZNK, s. 85.

²³⁹ ZNK, s. 86.

harmonického celku. Jedná se o „figurae dictionis“ a v klasickém řečnictví je jich deset. Kazateli postačí čtyři: anaphora, epistrophe, climax a paronomasia.²⁴⁰

Další zdobení se týkají ozdob vět (figurae sententiae), ozdob hlasu a gest.²⁴¹

Přitom „známo býti má, že některým samo přirození jakousi líbost dalo, aby cokoli činí, milé bylo: jiným pak neštěstí jakés, aby cokoli činí, bylo nepříjemné. V mezích tedy svých každý držeti se má.“²⁴²

3.6. O mocnosti a pronikavosti kázání

„Mocnost kázání spočívá v tom, „aby kázané slovo hluboce vázlo v srdcích posluchačů a jimi, kam řečník boží naměřil, hýbalo.“²⁴³ Existují zvláštní pravidla, jak se hlouběji může proniknout k srdci posluchačovu, proto i na ty musí z povinnosti svého úřadu kazatel dbát, „jelikož boží nástroj jest, ostatek pak poroučeti Bohu.“²⁴⁴

Kazatel má posluchačům sloužit kázáním: k plnému milování Boha a úctě k němu; k nenávidění satana a jeho svodu; k obeznámení s vlastními hříchy a k pokání; k bázni před Bohem a z jeho trestů; k společné lásce všech bližních v neškození jim i v milosrdenství k milosrdenství; k potěšení v Bohu a k naději na milost Boží.²⁴⁵

---

²⁴⁰ Anaphora je opakování jednoho a téhož slova na počátku vět. Epistrophe je opakování téhož slova nebo slabiky na konci vět. Climax je gradace, tedy jako po stupních jít, když vždy následující věta od posledního slova začíná. Paronomasia je, když se změní několik písmen nebo jedno písmeno ve slově a tím se změní smysl, např. vůdcové – svůdcové, mladost – radost, hříchy – hříčky atd. K paronomasii náleží „ploce“, tj. když se jedno a to samé slovo opakuje beze změny ale v jiném postavení (např. žid ve smyslu osoby a pak žid ve smyslu povahy). ZNK, s. 88-89.

²⁴¹ ZNK, s. 89-93.

²⁴² ZNK, s. 93.

²⁴³ ZNK, s. 93.

²⁴⁴ ZNK, s. 93.

²⁴⁵ ZNK, s. 93-94.

„Což vše chce-li posluchačům mocně do srdce vkládati, toho sedmerého pilně šetřiti musí: 1. aby mluvil písemně; 2. aby mluvil vážně; 3. aby mluvil směle, jako z místa božího; 4. Aby po místech k bedlivosti napomáhal; 5. aby potřebnější věci dobře zaostřil; 6. aby z pravdy a vlastní citedlnosti mluvil; 7. aby Boha tytýž na pomoc vzýval.“²⁴⁶

„Mluvit písemně“ znamená kázat slovy a frázemi Písma. Promlouvat tímto způsobem má kazatel ze dvou příčin: protože „tak poroučí Duch boží“,²⁴⁷ a protože „žádného mistrovnějšího a mocnějšího řečnování není nad řeč Ducha svatého v Písmách a býti nemůže. Necht' sobě, kdo chce, chutná Ciceronů neboli Demosthenů styl, ani jejich však, ani žádného člověka řeč tak hluboko a ostře jako řeč boží nepronikne navěky.“²⁴⁸ Proti tomu by mohl někdo argumentovat, že je taková řeč těžko srozumitelná a bylo by lepší o věcech Písma hovořit běžnou mluvou, ale Komenský je takovým argumentem zjevně pobouřen. Obrací jej proti kazatelům: cí je to vina, že není biblická mluva posluchačům běžná, než kazatelova, který neměl nic jiného dělat než posluchačům „biblí svatou jak v věcech, tak v slovích v známost uvoditi“²⁴⁹ Když je rozšířena znalost Písma, tam je i jeho řeč srozumitelná.

Druhý prostředek pohybování srdcí je „mluviti vážně“:

„Kazatel musí mluviti vážně, uctivě, s bázni a s třesením, protože velikého pána legracii velikou spravuje. Nebo počíná-li sobě kdo v kázání drze a bujně, potřásá-li kadeře a vlnáší-li vášně své, mluví-li duchem panským neb rychtářským, jako by na robotu rozkazoval, tuchne ihned v posluchačích nábožnost, a tím samým, co vzdělati měl při nich, kazí uctivost k Bohu a slovu

---

²⁴⁶ ZNK, s. 94.

²⁴⁷ Ez 3,4: „Jdi a mluv jim slovy mými.“ Podobně Jr 1,9: „Aj, vložil jsem slova má v ústa tvá.“

²⁴⁸ ZNK, s. 94.

²⁴⁹ ZNK, s. 95.

jeho: co pak kaziti měl, vzdělává, zatvrdilost srdce a zhrdání Bohem a jeho napomínáním.²⁵⁰

Třetí prostředek je „mluviti směle“, totiž ne jakoby se kazatel snažil s lidmi na něčem dohodnout, ale „jako z místa božího, dekrety a usudky jeho vyhlašuje.“²⁵¹ Mluví-li kazatel, jako by tomu, co říká, sám nedůvěřoval, nedůvěřuje ani posluchač, nepřijme novou perspektivu, kterou mu kazatel v božím slově nabízí a „jakž byl, tak zůstane.“²⁵²

Dalším prostředkem je „k bedlivosti napomáhati“. Pokud kazatel narazí na něco užitečného, co by chtěl, aby si posluchači „dobře k srdci pustili“, je dobré se na té věci pozastavit a napomenout k bedlivosti a k zapamatování. Může se třeba na chvíli odmlčet, nebo oznámit, že chce sdělit něco pravdu důležitého anebo opakováním, existuje na to i formule, kterou Komenský uvádí.²⁵³

Pátý prostředek je „zaostřovati, kde je potřeba“.²⁵⁴

Šestý prostředek je „z pravdy a z vlastního citu mluvit“. Ten, kdo jiných chce naklonit k lásce k Bohu, musí být sám touto láskou zasažen. Pokud chce, aby si lidé ošklivili hřích, sám ho musí nejprve nenávidět. Chce-li rozveselit, musí být sám veselý.²⁵⁵

Sedmý prostředek je „vzývati tytž Boha“. Znamená stále se obracet k Bohu o pomoc.²⁵⁶

Dále Komenský uvádí, že je potřeba se vyučít v tom, jak napomínati mocně, jak mocně trestat a jak mocně potěšovat.

---

²⁵⁰ ZNK, s. 95-96.

²⁵¹ ZNK, s. 96.

²⁵² ZNK, s. 96.

²⁵³ ZNK, s. 97.

²⁵⁴ ZNK, s. 97-99.

²⁵⁵ ZNK, s. 99.

²⁵⁶ ZNK, s. 99.

Závěr kapitoly

Kazatelské povolání není světské zaměstnání („zisku hledání a roboty odbývání“) ani lidská činnost uspokojující vášeň řečnění a exhibicionismu. Kazatelské povolání obnáší být božím nástrojem a „na místě božím státi, věci ne své neb anjelské, než Boha samého za mandáty lidem vyhlašovati.“²⁵⁷ Cílem a povinností kazatele je „učit lidi cestě boží“ (Mt 22,16), „vysvětlovat tajemství víry“ (1 Tim 3,9), „ponoukati k dobrému, trestati ve zlém, žehrati na urputné“ (2 Tim 4,2), „napomínati nedbalých a přemáhati odporující“ (Tit 1,9).²⁵⁸ Je to především služba posluchačům, ale i služba textu. Díky „analysis“ je pro něj text bible dobře známým a je jeho útočištěm. A Komenský ani nechce hledat jinde. Význam jeho díla pro homiletiku spočívá v tom, že „se snaží podpořit svou teorii kazatelství výhradně biblí,“²⁵⁹ jak si všimají editoři díla.

4. Srovnání a závěr

Vzhledem k tomu, že dílo Augustinovo svým vznikem předchází dílu Komenského, a k tomu, že Komenský studoval na německých univerzitách, kde se pěstovala humanistická vzdělanost, nabízí se otázka, zda Komenský čerpá materiál pro své „ars praedicandi“ z Augustina či odjinud. Komenský Augustina v tomto spisu nikde necituje. Mezi srovnávanými spisy se sice vyskytují paralely, ale může jít prostě o široce sdílená loci communes, nikoli o přímý vliv Augustinovy práce *De doctrina christiana* na Komenského homiletiku. Nepřímým argumentem pro absenci přímého vlivu by mohlo být, že Komenský na místech, na nichž je jeho spis do jisté míry podobný tomu

---

²⁵⁷ ZNK, s. 14.

²⁵⁸ ZNK, s.17.

²⁵⁹ ZNK, s. 112.

Augustinovu, užívá jiných biblických příkladů a ilustrací.²⁶⁰ Dalším nepřímým dokladem mého přesvědčení, že Komenský při práci na ZNK Augustina nepoužíval, je fakt, že v pozdějších svých spisech hipponského biskupa přímo citovat neopomíná, zatímco zde o něm není ani zmínka.²⁶¹ V knize bratrského teologa jsou patrné vlivy klasické rétoriky, necituje však explicitně ani je.²⁶² Přesto k sobě mají oba autoři v některých ohledech blízko. Oba považují za důležitou součást exegese výklad temných míst Písma; shodnou se i v lokalizaci kořenů interpretačních nejasností (neznalost slova, dvojznačný či přenesený význam, tropy). Dále se shodují v důrazu na důkladnou a opětovnou četbu Písma. Komenský za účelem jasnějšího porozumnění Bibli navrhuje otázky, které by vykladač mohl textu klást. V tom se ohlašuje výrazný didaktický charakter a interes jeho spisu. Dále se autoři shodují v tom, že se lidem na první pohled může zdát biblická mluva nesrozumitelná, ale když ji blíže poznají, jsou nuceni uznat, že je přiměřená věci, a že je nakonec velmi případná a v jistém smyslu transparentní. Oba mají jasno v tom, že má-li být vysvětlena alegorie, musí se to stát prostými slovy a nikoli další alegorií. Tyto shody jsou však dosti povšechné a lze si klást otázku, zda nevyplývají spíše z povahy biblického textu, z jeho nároku a vlivu na soudného vykladače, než ze zpřízněnosti našich dvou autorů či vlivu jednoho na druhého.

Oba spisy se odlišují svou výstavbou a celkovým vyzněním. Augustinův literární styl je čtivý a působivý. Hipponský teolog se zaměřuje na to, aby si získal posluchače silou svých argumentů. V Komenského spisu naproti tomu můžeme vidět spíše pedagogicko-didaktický záměr. Většinu jeho knihy tvoří výčty. Zdá se, že Komenského spis se svým charakterem blíží příručce, určené

---

²⁶⁰ Např. oba dva používají pro svůj výklad biblického obrazu „mlátícímu býku nedáš náhubek“. Každý ho vykládá jinak. Srv. *De doctr. christ.* 2.10.15. a ZNK, s. 67.

²⁶¹ NEVAL, 1998, s. 21.

²⁶² NEVAL, 1998, s. 20.

k memorování, zatímco *De doctrina christiana* je spíše učeným traktátem, byť i určeným širšímu čtenářstvu. Díky pečlivému třídění a číslování v Komenského spise může čtenáře napadnout, že by celkový rozvrh mohl vykazovat znaky číselné struktury se symbolickou hodnotou, jak je tomu podle všeho u Augustina. Komenský se však nesnaží ze svých výčtů vystavět monumentální pojmovou katedrálu; jde mu o látku, která má být zapamatována, o snadnost memorování, ne o estetický účinek. Augustin naopak vystavěl svůj traktát na číselné symbolice (sedmistupňová cesta k Moudrosti, sedm zásad pro výklad tropů anebo trojice stylů řeči, která přesně odpovídá třem povinnostem řečníka), které dokonce připisuje skrytý smysl.²⁶³

Hermeneutický přístup Augustinův oceníme, zvláště uvědomíme-li si, že jeho interpretační přístup k Bibli i vztah k ní prodělal v jeho myslitelské kariéře bouřlivý vývoj. Od počáteční nechuti k neohrabané latině biblických překladů se dopracoval až k náhledu, že je biblická mluva nejprůhodnějším prostředkem k vyjádření božských tajemství; přes počáteční rozpaky v konfrontaci s biblickým textem dospěl až k vyvážené a nesmírně vlivné hermeneutice, jak jsem se s ní mohli seznámit ve spisu *De doctrina christiana*. Z dnešního hlediska může být pokládán za poněkud problematický Augustinův souhlas s alegoresí, je třeba si však uvědomit jednak, že je dán i dobově, jednak že hipponský biskup v pozdějším období svého života projevoval stále silnější zájem o doslovný význam, byť se užití alegorie nikdy zcela nevzdal.²⁶⁴ Konfrontace s herezemi mu byly velkou výzvou k poučování o tom, jak interpretovat Písmo. Manichejský blud, zvláště odmítání Starého zákona, ho vedl k tomu, aby obrátil pozornost na souvislosti Nového zákona se Starým. I

---

²⁶³ Srv. *De doct. christ.* 2.16.25.

²⁶⁴ Srv. FITZGERALD, 1999, s. 426.

v minulosti poměrně nedávno se ukázalo, že opomíjení tohoto teologického důrazu je spojeno vždy se značnými riziky.

I u Komenského nalezneme důležité a plodné zásady výkladu: výklad biblického textu za pomoci jiných biblických textů, důraz na pozornou a důkladnou četbu, ohled na posluchače a jejich aktuální situaci. Pozoruhodná je jeho pozornost, věnovaná vzdělání vlastního národa, a to včetně lidí neznalých latiny.

Srovnání obou spisů je nicméně podnikem poněkud problematickým. Působení Augustina na Komenského v příslušném období jeho tvorby bylo pravděpodobně spíše zprostředkované, o působení opačném samozřejmě nemůže být řeči. Augustinův spis je co do svého dějinného působení nesrovnatelně vlivnější než Komenského homiletika, což nemusí nutně vypovídat o úrovni jedné či druhé knihy. Oba autoři psali v době pro jejich církev obtížné, což se odrazilo i v jejich příspěvcích k homiletické exegesi. Zatímco však Augustin v nesnázích vkládal naději spíše do autority církevního úřadu, Komenský zdůrazňoval spíše autoritu Písma.

Obě pojednávání homiletické hermeneutiky jsou nesporně pozoruhodné, nezdá se však, že by bylo možné je k sobě navzájem přesvědčivě vztáhnout a skutečně srovnat. Bylo-li otázkou, kladenou v této diplomové práci, zda, nakolik a jakým způsobem lze tato dvě díla srovnat, odpovědí by mohla nejspíše být teze o zásadní svébytnosti obou.

Seznam literatury

AUGUSTINUS, Aurelius. *De doctrina christiana libri quattuor* [online]. Řím : Città Nuova Editrice, 1992 [cit. 2009-11-10]. Dostupný z WWW:

<http://www.augustinus.it/latino/dottrina_cristiana/index.htm>

AUGUSTINUS, Aurelius. *Křesťanská vzdělanost : de doctrina christiana*.

Překl. Nechutová, Jana. Praha : Vyšehrad, 2004. 232 s. ISBN 80-7021-740-5

AUGUSTINUS, Aurelius. *Vyznání*. Praha : Kalich, 2006. 568 s. ISBN 80-8017-027-1

BibleWorks for Windows [CD-ROM]. 2003.

FILIPI, Pavel. Pozvání k naději : kapitoly o homiletické hermeneutice a exegesi. Praha : Kalich, 2006. 266 s. ISBN 80-7017-028-X

FILIPI, Pavel. Slovo Boží na hromadách. K homiletické hermeneutice J. A. Komenského. In: *Querite primum regnum Dei : Sborník příspěvků k počtě Jany Nechutové*. Brno : Matice moravská, 2006, s. 583-591. ISBN 80-86488-35-7

FILIPI, Pavel. Tendence bratrské homiletiky. In: MOLNÁR, Amadeo – FILIPI, Pavel (ed.). *Do posledních končin : sborník prací Josefu Smolíkovi k 60. narozeninám*. Praha : Kalich, 1982, s. 77-100.

FITZGERALD, Allan D. (ed.). *Augustine through the Ages : an encyclopedia*. 1.vyd. Cambridge (printed in USA), 1999, s. 902. ISBN 0-8028-3843-X

GRONDIN, Jean. Úvod do hermeneutiky. Praha : OIKOYMENH, 1997, s. 248. ISBN 80-86005-43-7

GRÖZINGER, Albrecht. *Lehrbuch praktische Theologie: Homiletik*. Díl II. Gütersloh : Gütersloher Verlaghaus, 2008, 344 s. ISBN 978-3-579-05403-2

KARFÍKOVÁ, Lenka. Patristická exegese : Órigenés a Augustin. In. POKORNÝ, Petr. *Hermeneutika jako teorie porozumění : od základních otázek jazyka k výkladu bible*. Praha : Vyšehrad, 2006, s. 224-267.

KOMENSKÝ, Jan Ámos. Zpráva a naučení o kazatelství. In: KOPECKÝ, Milan (ed.). *Dílo Jana Amose Komenského sv. 4*. Praha : ACADEMIA, 1983, s. 11-120.

KOMENSKÝ, Jan Ámos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských sv. 3*. Praha : Svoboda, 1992, s. 594.

MARCUS, Robert A. St. Augustin's on Signs. *Phronesis*, 2, 1957, 60-82.

NEVAL, Daniel. *Ich will den Geist in euch bringen : die homiletische Schrift Unterrichtung und Lehre über die Predigtkunst von J.A. Comenius*, rukopis ročníkové práce na univerzitě v Curychu, 1998, s. 80, xxxiii.

OTTO, Gert. *Rhetorische Predigtlehre : Ein Grundniss*. Mainz : Matthias-Grünwald-Verlag, 1999, s. 216.

POKORNÝ, Petr. *Hermeneutika jako teorie porozumění : od základních otázek jazyka k výkladu bible*. Praha : Vyšehrad, 2005. 512 s. ISBN 80-7021779-0

